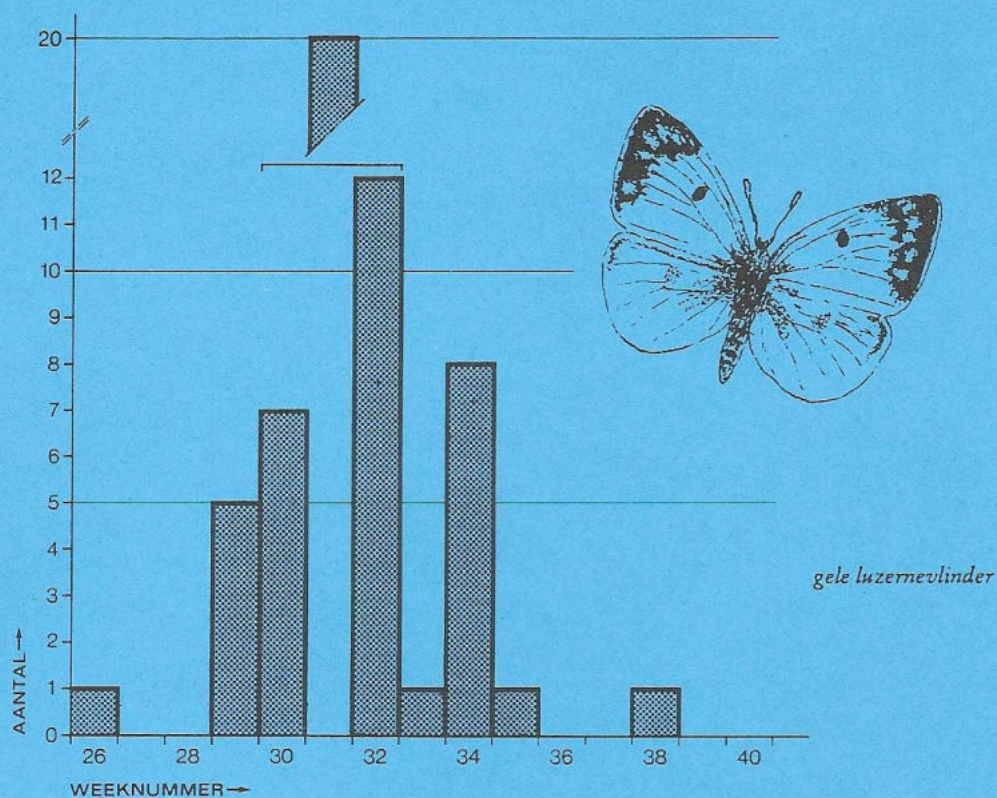

NIEUWSBRIEF

WERKGROEP VLINDERS DRENTHE

Jaargang 4 nummer 1 Januari 1993

EEN GOED VLINDERJAAR!

door Hans Dekker

De lange mooie zomer is allang weer verleden tijd. Inmiddels volgt de ene regenrijke depressie de andere op. Na een droge zomer kan de natuur wel wat water gebruiken. Een periode met slecht weer is dan ook een uitgelezen moment om terug te zien op het seizoen 1992. Iedereen die naar vlinders heeft gekeken in 1992, heeft gemerkt, dat het een goed seizoen is geweest. Of je nou alleen in je eigen tuin rondkeek, of een groot gebied grondig inventariseerde, er werden overal veel vlinders gezien. In 1992 werden zelfs een aantal zeer zeldzame soorten in relatief grote aantallen gezien, zoals de koninginpage en de gele luzernevlinder. Verder werden er nieuwe vondsten gedaan van andere zeldzame soorten zoals van de veenbesparelmoervlinder en het gentiaanblauwtje.

De herfst is tevens de tijd om de gegevens uit te werken en op te sturen voor verdere verwerking. De samenwerking van de Werkgroep Vlinders Drenthe en de Vlinderstichting ten behoeve van het uitwerken van de Drentse gegevens kan alleen succesvol zijn, als een ieder zijn gegevens tijdig inlevert. Dus heb je nog gegevens thuis, werk ze uit en stuur ze op.

De winter is de tijd om plannen te maken voor het volgende seizoen. Welk gebied ga je inventariseren, op welke soort ga je extra letten, aan welke projecten ga je meedoen, welk vlindergebied bekijk je op je vakantie, etc., etc. Allemaal spannende vragen die de winterperiode erg lang kunnen maken. Deze tijd is deels te overbruggen door wat aan studie te doen. Er zijn veel boeken over vlinders die misschien nog wachten op nadere bestudering. Zo ben je weer beter toegerust voor het nieuwe seizoen in 1993.

Deze nieuwsbrief biedt van alles wat. Het is voornamelijk een terugblik op het vorige seizoen, maar geeft ook algemene informatie over b.v. nachtvlinders. Lees de nieuwsbrief goed. Er wordt veel energie in gestoken om van de nieuwsbrief een leesbaar geheel te maken. Als je meent zelf een bijdrage te kunnen leveren, aarzel dan niet, maar schrijf dat artikel. Misschien kunnen we dan in de volgende nieuwsbrief jouw bijdrage lezen.

WERKGROEP ACTIVITEITEN 1993

door Jelle de Vries

LEZINGEN/BIJEENKOMSTEN

- 6 maart : landelijke Vlinderdag 1993 - 10 jaar de Vlinderstichting.
- 13 maart : excursie naar de tropische vlindertuin van het Noorder Dierenpark. Opgave bij Jelle de Vries, verdere informatie in deze nieuwsbrief.
- 15 maart : I.V.N. afdeling Roden. Lezing over "Vlinders en inventarisatie in Drenthe" door Jelle de Vries.
- 5 april : werkgroep bijeenkomst in de Westerburcht te Westerbork. Aanvang: 19.30 uur. Sprekers: Geert de Vries.
- Vlinders op het Hijkerveld.
Kars Veling van de Vlinderstichting.
 - Projecten van de Vlinderstichting.
 - Dialezing over het juist determineren van de dikkopjes, witjes, blauwtjes, parelmoervlinders enz.
- 22 nov. : werkgroep bijeenkomst in de Westerburcht te Westerbork.
Aanvang: 19.30 uur.

VLINDERTENTOONSTELLING

Voor het hele jaar 1993 hebben we "nog" geen aanvragen voor de vlindertentoonstelling.

De tentoonstelling is geschikt voor scholen, bibliotheken, gemeentehuizen, bejaardentehuizen, ziekenhuizen enz.

MEDELINGEN

- De eerstvolgende nieuwsbrief verschijnt in april 1993. Daarin o.a. artikelen over de gehakelde aurelia, eikepage, inventarisatie rond het Sultansmeer en een verslag van de inventarisatie t.b.v. het Patrijzenproject in Westdorp.
- Met de Vlinderstichting is afgesproken dat aan het eind van elk jaar een uitwisseling van inventarisatiegegevens plaats vindt.
Dat is mede de reden waarom wij jullie gegevens zo vroeg mogelijk ontvangen. Als het kan, voortaan vóór 15 oktober!

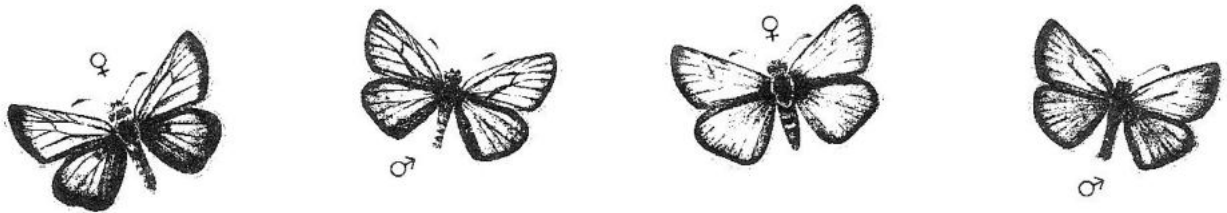
- Voor de actieve vlinderwaarnemers hebben we opbergmapjes (A4 formaat) met opschrift "Drenthe Vlinder Vakantieland". Op de binnenkant staan afbeeldingen van 12 karakteristieke Drentse vlinders.

U kunt ze op de bijeenkomst van 5 april a.s. meenemen.

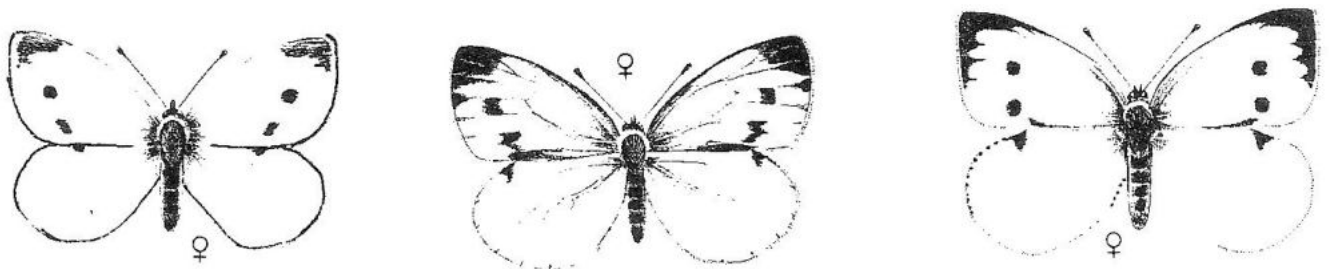
- Mensen die een inventarisatiekaartje (Atlasblok 5x5 km) van hun gebied willen, kunnen dit opgeven bij onderstaand adres.

Informatie over bovenstaande activiteiten is te krijgen bij Jelle de Vries, Zuideresweg 10, 9441 TZ Orvelte, tel. 05934-2219.

Hier kunnen nieuwe initiatieven en andere zaken ook gemeld worden.

Zwartsprietdikkopje of Geelsprietdikkopje ?????

Groot Koolwitje , Klein Koolwitje of Klein Geaderd Witje ?????

Moeilijkheden met determineren ? Na 5 april weet U het verschil.

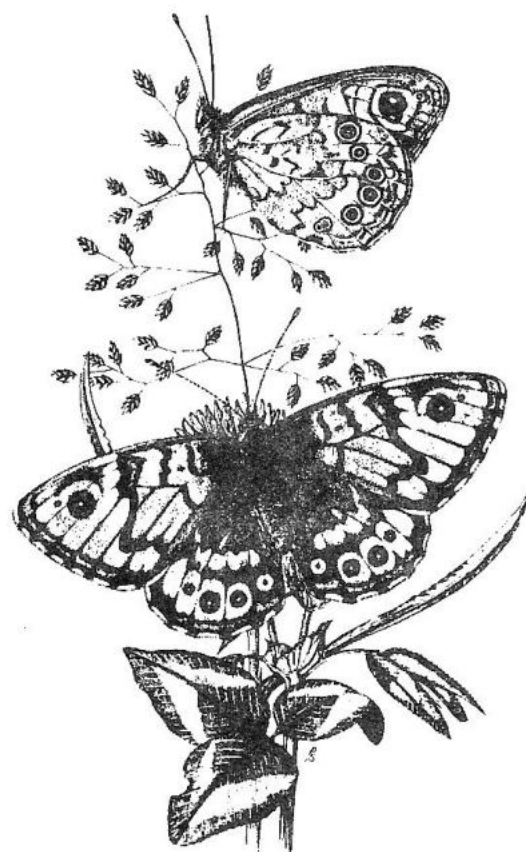
EEN EN AL OOG EN ... OOR!!!!..

De argusvlinder (*Lasiomata megera* L.)

Door Jan J. van Duinen

Bij het fotograferen van vlinders, viel het mij op dat de argusvlinders steeds weer opvlogen op het moment van afdrukken. Steeds weer zag je dat de vlinder verdwenen was, als de spiegel van het fototoestel terugklapte en het beeldveld weer zichtbaar werd. Nu is dit op zich natuurlijk niet ongewoon. Het gebeurt wel vaker, dat je door iets te lang te wachten zodat de vlinder nog mooier in beeld komt, afknipt op het moment dat hij wegvliegt. Bij de argusvlinder zat er echter een zekere regelmaat in de mislukte dia's. Altijd waren de mislukte dia's voorzien van een bloem, waarboven op ongeveer een centimeter afstand vaag een opvliende vlinder zichtbaar was. Als je dergelijke afstanden zo exact zou willen vastleggen, zou dat nooit lukken. Want tussen moment van opvliegen en een foto maken, zit toch altijd nog de vertraging van de menselijke reactie en de vertraging van het toestel door het opklappen van de spiegel en het openen van de sluiters.

Hierdoor komt de vlinder niet meer op het beeld en zien we alleen de bloem, waarop hij had gezeten. Deze teleurstellende fotografische ervaring had ik met andere vlindersoorten bijna nooit en het was mij een raadsel waar het aan zou kunnen liggen. Alle eventuele mogelijkheden ga je dan na. Allereerst komt een kleine plotselinge beweging bij het maken van de foto in aanmerking. Dit is echter haast uitgesloten, omdat slechts de wijsvinger de ontspanknop, die al half is ingedrukt, door de weerstand heendrukt, wat zeer voorzichtig gebeurt om bewegingsonscherpte te voorkomen. Ook zou het mogelijk zijn dat de opklappende spiegel duidelijk zichtbaar zou zijn in de lens. Maar dit is ook niet het geval. Ook kan het geluid veroorzaakt door de spiegel, voldoende zijn om de vlinder op te jagen.

Het klinkt gezocht; waarom reageren andere vlinders hier dan niet op. Hoe zoek je dit uit. Dit uitzoeken was redelijk eenvoudig. Deze zomer waren er vrij veel argusvlinders en ook grote aantallen zandoogjes en witjes in de tuin. Door met de tong een klikkend geluid te maken als er een aantal verschillende vlindersoorten, waaronder een argusvlinder op niet te grote afstand op de bloemen zaten, deed zich het merkwaardige verschijnsel voor dat alleen de argusvlinder ogenblikkelijk opvloog terwijl alle andere vlinders rustig doorgaan met foerageren. Hetzelfde proefje werd gedaan met een fototoestel zonder rolletje en ook hier vloog steeds de argusvlinder op bij elke klik van het toestel, ook als de lens en daarmee de spiegel niet zichtbaar waren voor de vlinder doordat niet op de vlinder werd gericht. Het lijkt dus wel zeer duidelijk dat de argusvlinder in tegenstelling tot de andere dagvlinders op geluid reageert. Blijft dan nog de reden waarom. Van nachtvlinders is bekend dat ze de vleermuisgeluiden kunnen horen en daarop reageren. Van dagvlinders heb ik nooit gehoord dat die ook zo'n sterke reactie op geluid kennen en ook is me de noodzaak niet duidelijk, daar het bij andere dagvlinders ontbreekt.

EN DAN ZIJN ER OOK NOG NACHTVLINDERS.....

door Jan van Ginkel en Jelle de Vries

Algemeen

Gaat hier het gezegde "Onbekend maakt onbemint" nu wel of niet op?

Nachtvlinders kent toch iedereen, maar wie is er zo gek dat hij er in zijn vrije tijd studie van maakt?

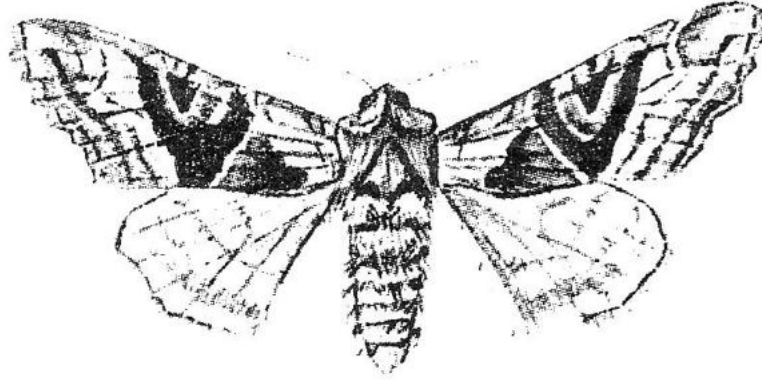
Hoewel nachtvlinders zeer bekend zijn en alom tegenwoordig, is het leven van de meeste soorten nog een mysterie. Wellicht dat ze daardoor onbemind zijn, maar zeer geliefd bij een kleine groep vlinderliefhebbers, ook wel uilologen genoemd.

Er bestaan ten aanzien van nachtvlinders een paar hardnekkige misverstanden. Het schrijnendste voorbeeld daarvan is de veronderstelling dat nachtvlinders saai zouden zijn in kleur en tekening. Wie wel eens een grote beervlinder of een tauvlinder heeft gezien weet beter.

Ook wordt wel gedacht dat nachtvlinders, oelechies zegt de Drent, alleen 's-nachts vliegen. Gammauilen worden overdag regelmatig waargenomen, ook de lieveling is daags actief. Een triest misverstand is het vooroordeel dat elke nachtvlinder die het huis binnendringt het heeft voorzien op onze kleding. Pas na de slag word wellicht bedacht dat geen enkele rups kunststoffen belijft. De rupsen van een aantal soorten nachtvlinders komen vaak in grote hoeveelheden voor op bomen en struiken. Diverse spanrupsen, bladrollers en rupsen van stippelmotten zijn bij honderden tegelijk aan te treffen. Ze vreten, in een spinsel, de boel soms letterlijk kaal. Wie rupsen zoekt heeft er dan ook sneller een aantal van nacht- dan van dagvlinders te pakken, de beruchte rupssn van het klein koolwitje misschien uitgezonderd.

Dag- en nachtvlinders verschillen niet als dag en nacht van elkaar. Er zijn een aantal overeenkomsten. Zo zijn rupsen en vlinders van bepaalde soorten gebonden aan een biotoop en zelfs aan bepaalde planten. De nachtvlinders hebben een groot voordeel ten opzichte van dagvlinders: zij zijn in Nederland met ruim 2200 soorten vertegenwoordigd, de dagvlinders met "slechts" 70. Bij Orvelte zijn tot op heden 281 soorten nacht- en 33 soorten dagvlinders waargenomen. Ook worden bij onderzoek de micro's, een grote groep kleine, zeer moeilijk te determineren motjes, door de leek overgeslagen, dan nog raakt de liefhebber op de grote verscheidenheid in vorm, tekening en

kleur van de nachtvlinders nooit uitgekeken. het heeft zelfs een zeer eigen charme om in het holst van de nacht bij een eenzaam lichtpunt op de loer te zitten, wetend dat er om je heen tientallen, nee honderden vlinders in de weer zijn.

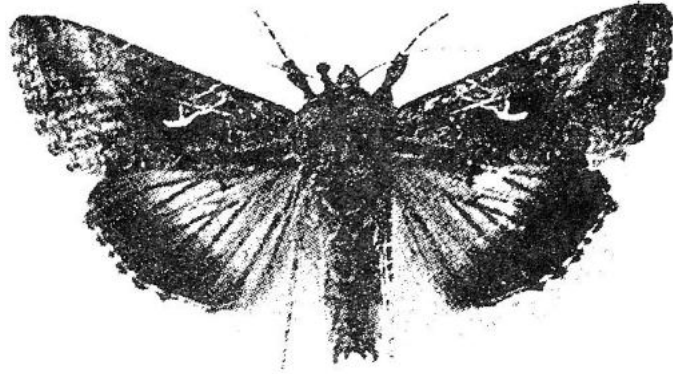
Agaatvlinder, een nachtvlinder met een fraaie vleugeltekening.

Enkele soorten en hun bijzonderheden

De gammavlinder, ook wel het pistooltje genoemd, behoort tot de familie van de uilen (Noctuidae). De uilen vormen de soortenrijkste familie onder de nachtvlinders. Over de hele wereld zijn tot nu toe 20.000 soorten gedetermineerd, in Nederland zijn er 327. De familie omvat zeer kleine tot zeer grote soorten die in uiterlijk en gedrag erg uniform zijn. De tekening van de vleugels is kenmerkend door het voorkomen van een zogenaamde tap-, nier- en levervlek.

De namen Gammavlinder (of -uiltje) en pistooltje dankt de vlinder dan ook aan de miskenbare vorm van de witte niervlek op beide voorvleugels. In rustende houding zijn de vleugels langs het lichaam opgevouwen, maar is de vlek goed te zien. De gammavlinder is in Nederland algemeen en goed waarneembaar. Zij vliegt ook overdag en bezoekt bloemen om nectar te zuigen. Daarbij blijft zij echter vliegen! Zij houdt zich bij voorkeur op in bouwland, ruigten en tuinen. De rupsen kunnen in akkerbouwgebieden schadelijk zijn. Bij het werken in de tuin worden wel van de "onsmakelijke" aardrupsen gevonden. De rups van de gammavlinder is er daar een van. De eerste gammavlinders worden in Nederland in april waargenomen, in een vroeg en warm voorjaar al in maart. De vroege exemplaren komen uit de subtropen waar zij hebben overwinterd. De gammavlinder is een echte trekvlinder die zich van-

uit Zuid-Europa verplaatst tot in Lapland toe. In de zomer ontwikkelt deze vlinder één tot twee generaties. De laatste generatie trekt zich weer in Zuid-Europa terug als het gaat winteren. De rupsen die in Nederland overwinteren zijn zeer vorstgevoelig en de wijfjes ervan onvruchtbaar. De vangstgegevens van Orvelte wijzen uit dat de gammavlinder wordt gevangen van mei tot in oktober. De piek van de vangsten betreffend de tweede generatie.

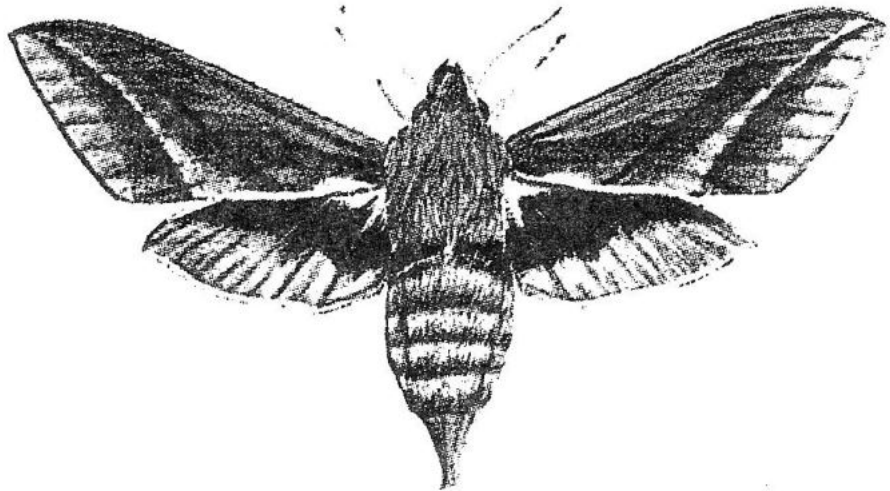

Zandblauwtje als rustplaats voor gammavlinder.

De familie van de pijlstaarten (Sphinginae) is relatief goed bekend. De rupsen en vlinders spreken dan ook tot de verbeelding.

De rupsen door hun afmeting, tot de lengte en dikte van een flinke pink, hun tekening met soms opvallende oogvlekken en strepen en de nimmer ontbrekende pijl of hoorn een lang puntig uitsteeksel, op het einde van het achterlijf. Het loont de moeite om tegen het einde van de zomer te zoeken naar de rupsen van het avondrood, een algemene pijlstaartvlinder. De rupsen zitten op het wilgenroosje, vallen in eerste instantie niet op, maar verraden zich door hun vraatsporen en grote hoeveelheden zwarte uitwerpselen in de vorm van kleine keuteltjes. De pijlstaarten zijn ook forse vlinders met bolle behaarde lichamen en fraaie getekende en gekleurde vleugels. De voorvleugels zijn opvallend veel groter dan de achtervleugels. De Lindepijlstaart was in Nederland rond de eeuwwisseling nog algemeen. Zij is verspreid over heel Nederland waar te nemen maar niet talrijk meer. Zij komt voor in bossen en parken en op plaatsen waar linden zijn aangeplan. De rupsen leven van lindeblad, maar worden ook gevonden op iepen, elzen en berken. Zij zijn te vinden van juli tot september. De lindepijlstaart vliegt van april tot half augustus in één of twee generaties. De pop overwintert in de grond. De vlinder bezoekt geen bloemen daar zij geen functionerende roltong heeft. De kleur van de vlinder kan erg variëren. De lindepijlstaart is in Orvelte slechts tweemaal gevangen in de periode eind mei begin juni. Hoewel de linde in de omgeving voorkomt, is de vlinder niet

algemeen. Het avondrood wordt jaarlijks gevangen in hoeveelheden van 5 tot 7 stuks per vangperiode, gedurende de maanden juli en augustus.

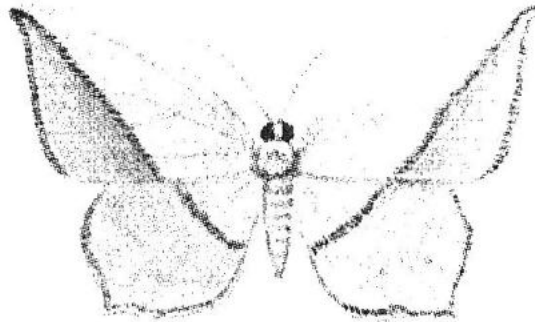
Het Avondrood

Deilephila elpenor, *Avondrood*

De Lieveling behoort tot de familie van de spanners (Geometridae). Spanners kunnen klein zijn en teer, maar ook stevig en groot. In tegenstelling tot de uilen vertoont de tekening van de verschillende soorten, in Nederland 282, geen overeenkomsten.

De rups houdt zich dan met de achterlijfs- en koppoten vast en beweegt zich dan met de achterlijfs- en koppoten vast en beweegt zich zodoende "spannend", vandaar de naam spanrupsen of spanners. De spanrupsen hebben in tegenstelling tot rupsen van andere vlinders geen buikpoten. De poten aan het achterlijf (1 paar) worden naschuivers genoemd.

De lieveling is overal algemeen tot zeer algemeen en vliegt in drie generaties van eind april tot in november. De rups ervan leeft met name op melde en zuring. De pop overwintert en maakt daarvoor een ijl spinsel. Het opvallendste kenmerk van de lieveling is een oranje-bruine band die diagonaal over de voorvleugel loopt en zich in rechte lijn voorzet over de achtervleugel. De lijn begint aan de uiterste punt van de voorvleugel. Beide vleugels hebben een oranje rand, de hoofdkleur van de vleugels is geelwit tot geelbeige. In Orvelte wordt de lieveling gevangen in de periode eind mei tot begin oktober. Er ligt een duidelijke piek in augustus. Die vangsten betreffen de tweede en derde generatie.

De lieveling

De ringelrupsvlinder is één van de vele spinners (Lasiocampidae). De rupsen van deze groep leven in zelf gemaakte spinsels die ijl zijn, maar duidelijk als zodanig herkenbaar. Andere soorten, waaronder de stippelmotten, maken dichte spinsels, verbinden die met elkaar en spinnen zodoende de hele boom in. De Lasiocampidae kunnen klein tot zeer groot zijn, maar hebben altijd een stevig lichaam. Ze zouden hun vleugels in rust hoog dakvormig.

De ringelrupsvlinder legt haar eitjes op meidoorn, sleedoorn, iep en andere loofbomen waaronder ook fruitbomen. De eitjes worden in brede band om de takken afgezet en overwinteren. De rupsen leven bij elkaar in een tentvormig weefsel. Ze leven echter individueel en vormen geen kolonie zoals bijvoorbeeld de stippelmotten.

De vlinder vliegt in een generatie van eind juni tot november.

In Orvelte wordt de ringelrupsvlinder gevangen van eind juni tot in de eerste helft van augustus. De piek van de vangsten ligt in juli.

Technieken voor het vangen van nachtvlinders

Nachtvlinders kunnen van vroeg in het voorjaar tot in de winter verzameld worden. Er zijn verschillende vangmethoden.

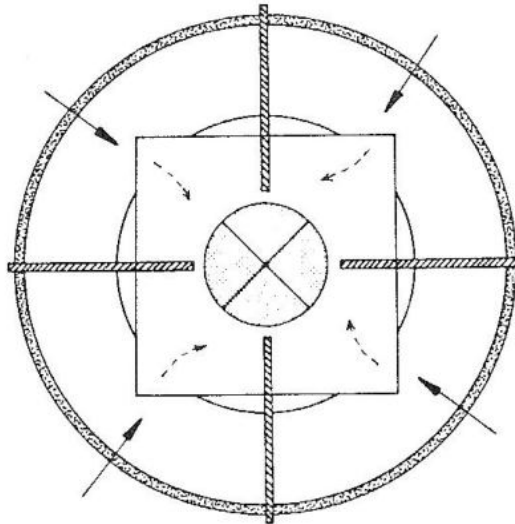
1. Vanglamp.

De zogenaamde vanglamp bestaat uit een lamp met de kwaliteiten van een straatlantaarn, en een onderstel in de vorm van een bus. de lamp straalt UV-licht uit, dat veel nachtvlinders aantrekt. De lamp is zo op het onderstel bevestigd dat de vlinders daarin vliegen.

Er worden in het onderstel wat etherwatjes gelegd, waardoor de vlinders verdoofd raken en rustig worden. Anders zouden ze zichzelf kapot vliegen (zie tekening).

In de avond- (of ochtend-) schemering wordt de lamp aangezet. Na één uur hebben zich al nachtvlinders verzameld rond de lamp en in het onderstel.

In de loop van de avond komen hier nog andere vlinders bij. De dieren die zich in het onderstel bevinden worden voorzichtig met een pincet overgebracht in een glazen bak, die wordt afgesoten met een glasplaat. Ook in de bak liggen etherwatjes. De oogst in de glazen bak wordt gede-
termineerd.

boven aanzicht

Glazen kapje boven lamp
(om vlinders tegen lamp
te beschermen)

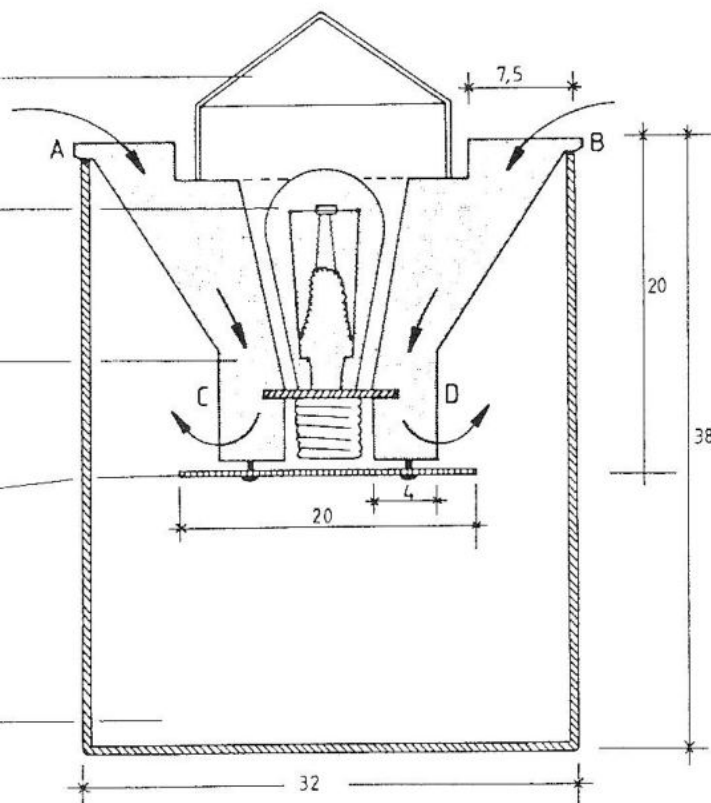
Lamp

Trechter waarin lamp is
bevestigd, trechter hangt
op rand van bus

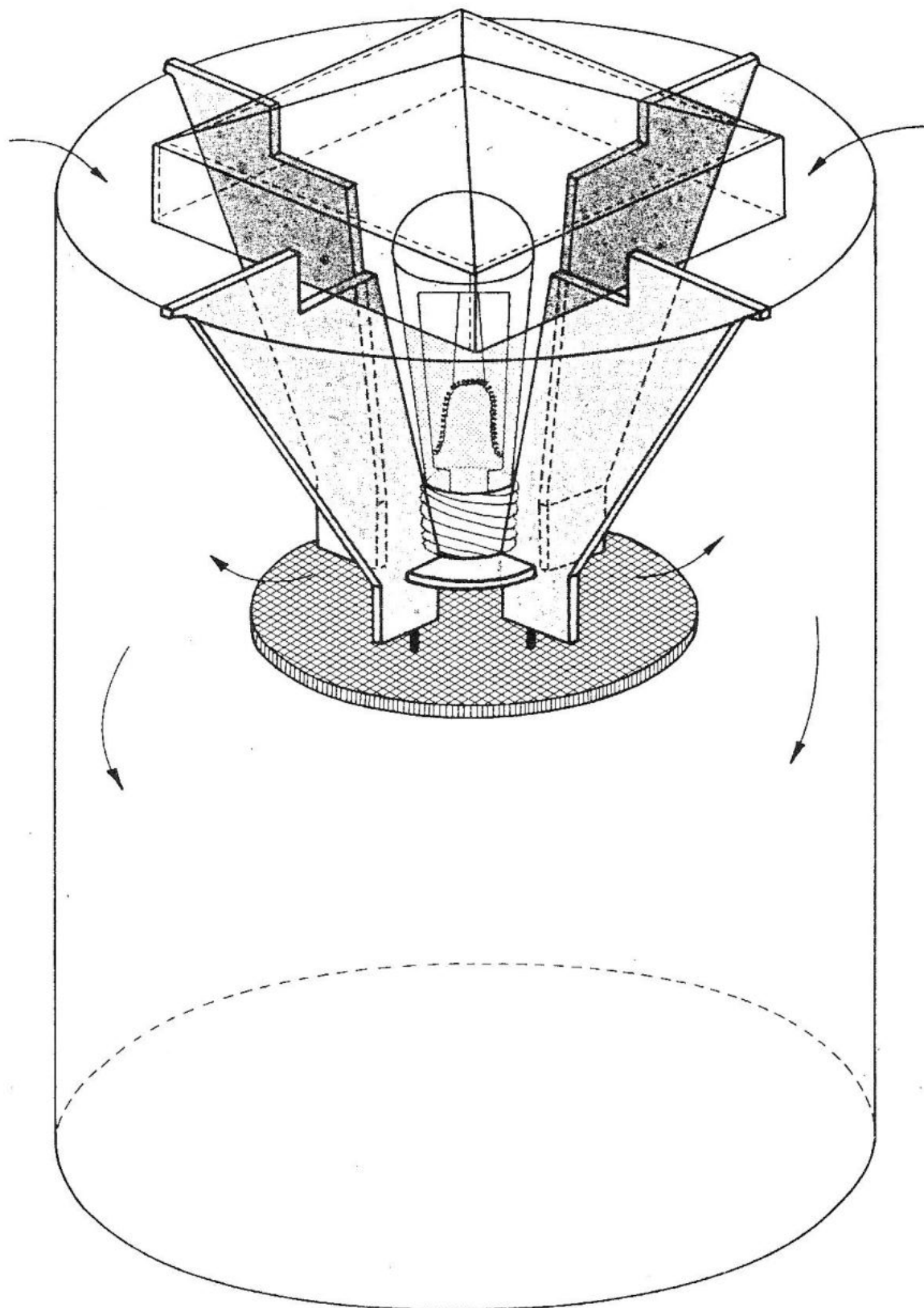
Rooster ter bescherming
van de vlinders

→ Invliegrichting van
de vlinders

Bus met (etherwatjes
en) eierdoosjes

Doorsnede van de vanglamp

2. Lamp en scherm.

Een andere methode is een lamp (gas-, petroleum- of electralamp) met een scherm er achter. Dit scherm kan een diascherm of een wit laken zijn. Het scherm weerkaats het licht van de lamp. Hier komen de nachtvlinders op af. Ze gaan op het scherm zitten rusten. De vlinders op het scherm worden goed bekeken en/of met een pincet gevangen en in de glazen bak gedaan voor determinatie. Een dergelijke lamp heeft minder uitstraling dan de lamp bij 1. Er worden met lamp 2 dan ook voornamelijk vlinders uit de directe omgeving gevangen.

Deze methodes worden in alle jaargetijden toegepast. De meeste vlinders worden gevangen als het warm weer is, droog en windstil. Vang op verschillende tijdstippen van de avond, nacht en ochtend.

3. Met een zaklamp kan een vanglamp gemaakt worden. Knip van een doorzichtig plastic fles de boven-en onderkant af; zet het middelste gedeelte op je lamp. Als je in het donker hiermee rondloopt vliegen de vlinders in de lamp.

4. Smeersel.

Maak een smeersel van stroop, bier, rum of een ander alcoholisch drankje. Smeer dit middel in de schemering op verschillende boomstammen. Na een tijdje heeft dit middeltje verschillende nachtvlinders aangetrokken. Bekijk ze met behulp van een zaklamp. Ook worden stukjes fruit of poreus materiaal in genoemd mengseltje gedrenkt. Hang deze stukjes aan takken, ook in de schemering.

5. Bomen afkloppen.

In het voorjaar komen vlinders uit hun poppen tevoorschijn, zo gauw er een paar warme dagen zijn geweest. Deze vlinders zitten op de stammen van bomen. Ga wanneer het 's-morgens licht wordt de bomen afkloppen met een met rubber omklede stok. Leg een wit laken op de grond, de vlinders vallen hierop. Door de kou zijn ze nogal traag en vliegen niet weg. Ook in de avond zijn er vlinders uit de bloeiende waterwilg, populier en esdoorn te kloppen.

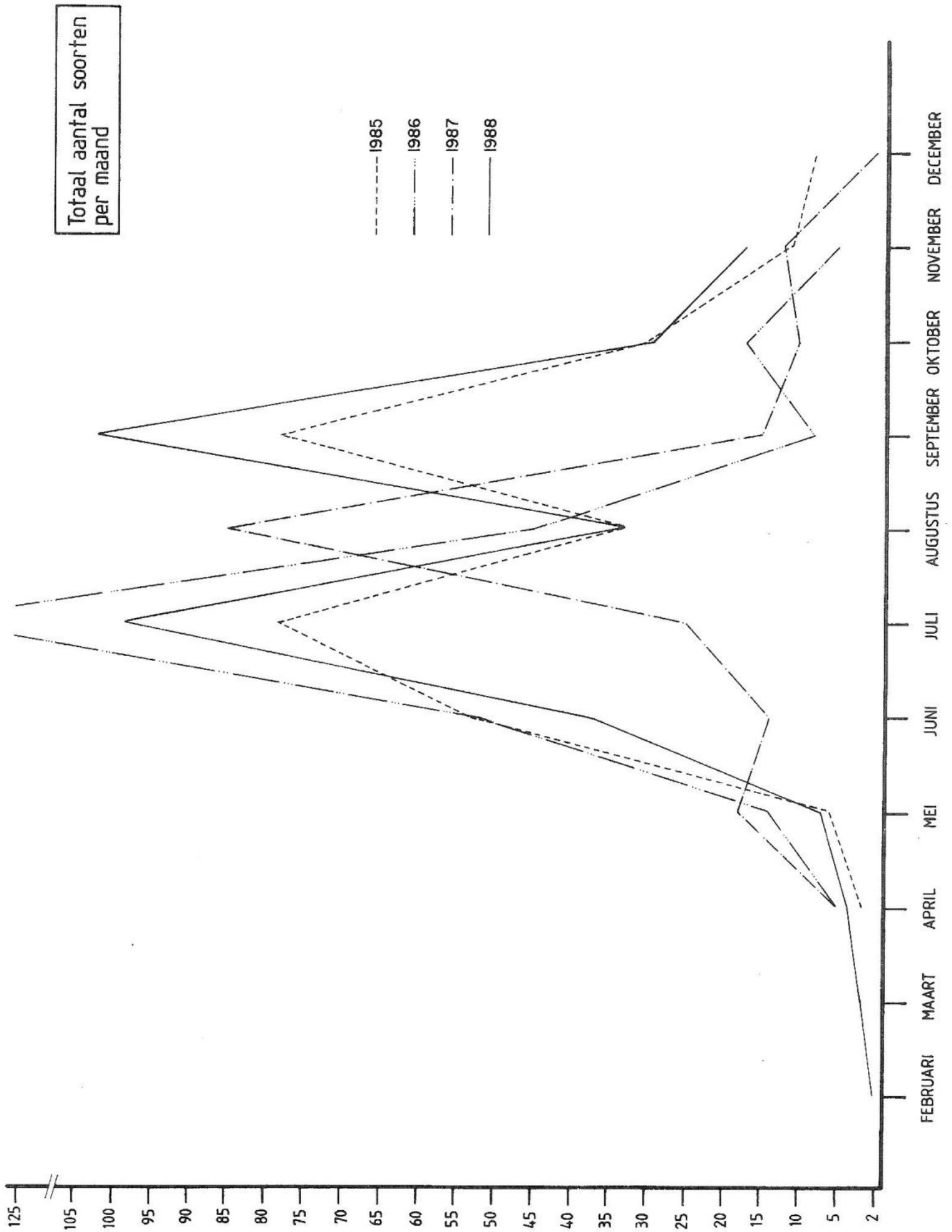
6. Vangnet.

Overdag kun je bij droog weer (het hoeft niet zonnig te zijn) kleine nachtvlinders zien opvliegen uit de vegetatie van heide of grasland. Vaak vliegen er ook nachtvlinders rond bomen (bijv. eik). Deze worden met een vangnet gevangen. het net kan hiertoe door de vegetatie worden gesleept. Verborgen nachtvlinders worden zo verzameld.

Overzicht van aantal soorten in Orvelte

In Orvelte worden sinds 1985 nachtvlinders geïnventariseerd. De opzet van de inventarisatie is tot nu toe niet wetenschappelijk uitgewerkt, maar is gebaseerd op het amateurprincipe "kijken wat er voorkomt". Om een indruk te geven van de soortenrijkdom is onderstaande tabel toegevoegd. Het gaat in de tabel om het totaal aantal soorten per maand in de jaren 1985-1988. Het jaar 1985 laat vrij ideaal de opkomst en afname van twee generaties zien, met pieken in juli en oktober met elk 78 soorten. In 1986 ligt de piek in juli met 105 soorten. Een najaarspiek ontbreekt nagenoeg, wellicht doordat de eerste piek laat is ten opzichte van '85 en '87. De piek van 1987 ligt in augustus, er is geen sprake een golfbeweging. De piek heeft trouwens maar 78 soorten. Het laatste jaar, 1988, laat weer duidelijk twee pieken zien met elk 102 soorten. Over de 4 jaar genomen is het totaal aan waargenomen soorten 281. De tabel geeft aan dat in 1988 er 24 soorten meer in de piekperiodes zijn gevangen. De toenemende ervaring in het op naam brengen van de vangsten is hier verantwoordelijk voor. Het is de moeite waard de gegevens te relateren aan het weer in voorjaar en zomer van de onderscheiden jaren.

Orvelte is representatief voor grote delen van Drenthe. Alleen een uitgestrekt heideveld ontbreekt. De overige in Drenthe voorkomende biotopen zijn vrijwel allemaal in de omgeving van de vangplaats vertegenwoordigd.

Ervaringen, opgedaan in 4 jaar nachtvlinders

Het determineren bestaat uit zoeken, zoeken nog eens zoeken in goede plaatjesboeken zoals in Thieme's vlindergids. (De Europese dag- en nachtvlinders met rupsen, poppen en voederplanten (meer dan 15.000 kleurenillustraties).

In de loop der jaren wordt het steeds gemakkelijker de vlinders op het eerste gezicht in te delen in een bepaalde groep en dat vergemakkelijkt het zoeken. Nog steeds is er geen sprake van daterminatie via bepaalde tabellen. Die ontbreken namelijk. De ervaring leert dat er beter niet door beginners aan de micro's, dat zijn er totaal zo'n 1.300 van de 2.200 soorten nachtvlinders, kan worden gewerkt. De onderlinge verschillen zijn daarvoor te gering en zonder goede binoculaire microscoop niet te vinden. Alle begin is moeilijk en dat geldt zeker voor het op naam brengen van de van meet af aan grote hoeveelheid zeer uiteenlopende soorten nachtvlinders. Een groot aantal wordt aanvankelijk zonder de juiste naam te hebben gevonden weer losgelaten. Naarmate de ervaring groter wordt, neemt het aantal onbenoemde vlinders af, maar er blijven altijd ondefiniëerbare soorten, ook door de kleurvariaties van een aantal soorten. Wie even door de zure appel heen is, zal telkens weer verbaasd staan over de grote verscheidenheid die, ook onder slechte weeromstandigheden, wordt gevangen. De ervaring leert dat er over het jaar genomen een duidelijke verschuiving is in het voorkomen van bepaalde soorten. Wie het hele jaar door vangt kan vrij eenvoudig de seizoengebondenheid of generatiegolf van een aantal soorten vaststellen.

Vangtijd

De meeste vlinders worden gevangen tussen 23.00 en 03.00 uur. tijdens het vangen wordt de bus regelmatig gecontroleerd en er wordt voor gezoerd dat alle dieren in leven blijven. De lamp gedurende de hele nacht aanzetten, de vangst zich laten verzamelen in de bus en laten sterven, om pas de volgende ochtend te gaan sorteren en determineren is er om ethische motieven niet te verantwoorden. Vaststellen van de plant- en biotoopgebondenheid wordt bemoeilijkt door de blijkbaar grote afstanden die nachtvlinders afleggen, hetzij op trek, hetzij door de grote aantrekkingskracht van de vanglamp. Wat te denken bijvoorbeeld van de waterleliemot waarvan de rupsen afhankelijk zijn van waterplanten, zoals fonteinkruid en kikkerbeet. Deze mot wordt op het Veldstudiecentrum regelmatig gevangen, terwijl er in een straal van zeker 2 km geen geschikte biotoop voor de rupsen te vinden is. Is de veronderstelde gebondenheid niet zo stringent of legt de mot regelmatig zulke grote afstanden af?

De afgelopen 5 jaar, waarin vrijwel uitsluitend op dezelfde plaats met de vanglamp is gewerkt, hebben geleerd dat nachtvlinders zeer boeiende wezens zijn. Het onderzoek behelst tot nu toe niet meer dan de inventarisatie van de gevangen soorten per vangperiode. Er zijn daarnaast talloze vragen opgekomen die niet via literatuuronderzoek zijn te beantwoorden. Er is absoluut zeer weinig bekend en (toegankelijk) geschreven over nachtvlinders. Gericht onderzoek door een groepje liefhebbers zal al snel kunnen leiden tot nieuwe inzichten en opvattingen over het leven van nachtvlinders. Een dankbaar werkterrein ligt te wachten.

Landelijke Vlinderdag 1993 - 10 jaar De Vlinderstichting

Ook komend jaar is er weer een Landelijke Vlinderdag en wel op **6 maart**. Het wordt dit keer een zeer bijzondere dag omdat De Vlinderstichting volgend jaar 10 jaar bestaat!

Bij deze feestelijke jubileumdag hoort natuurlijk een terugblik op het verleden van De Vlinderstichting, maar nog meer een blik vooruit. Andere onderwerpen die tijdens de verschillende dialezingen aan bod komen zijn:

- Resultaten van het project Vlinders in het Nederlandse Landschap
- Monitoring van vlinders
- Vlinderplanten in de tuin
- Openbaar Groen voor vlinders en andere dieren
- Gebruik van vlindergegevens bij het beheer van natuurgebieden
- Vlinders in de Pyreneeën
- Vlinderonderzoek in België

Verder willen we op deze dag allerlei creatieve uitingen met vlinders als onderwerp tentoonstellen. Mocht u een tekening, schilderij, collage, borduurwerk, plastiek of iets anders origineels met vlinders hebben gemaakt en dat willen tentoonstellen, dan kunt u contact opnemen met De Vlinderstichting (08370-24224).

Omdat we vanwege de te verwachten belangstelling een andere zaal hebben moeten huren zijn de kosten van deze dag iets hoger dan vorig jaar. Voor donateurs van De Vlinderstichting bedragen de deelnamekosten (inclusief koffie en lunch) f 20,-, voor niet-donateurs f 30,-.

U kunt zich opgeven door het verschuldigde bedrag over te maken op giro 5134425 t.n.v. De Vlinderstichting, Wageningen o.v.v. Vlinderdag 1993. Na aanmelding ontvangt u eind februari een programma en routebeschrijving.

LANDELIJKE VLINDERDAG 1993

Datum: 6 maart 1993
Plaats: Reehorst in Ede
Tijd: 10.00 - 16.30 uur

BRANDEN FUNEST VOOR VLINDERS

Dagvlinders zijn bedreigd

Het gaat niet goed met de natuur in ons land. Dit wordt duidelijk geïllustreerd door de sterke achteruitgang van onze dagvlinderstand. Aan het begin van deze eeuw kwamen nog 75 soorten voor. Hiervan zijn er 15 uit ons land verdwenen en worden nog steeds 30 met uitsterven bedreigd. Het zijn vooral de soorten van schrale, bloemrijke graslanden en ruigten die het heel moeilijk hebben.

Deze achteruitgang wordt veroorzaakt door de sterke vermindering in aantal en kwaliteit van de leefgebieden. Veel leefgebieden zijn te klein en worden nadelig beïnvloed door verdroging, vermeting en verzuring. De toegenomen isolatie van de nog overgebleven leefgebieden van vlinders maakt vestiging of hervestiging van soorten vaak onmogelijk.

Kleine landschapselementen van groot belang

Weg- en spoorbermen, slootkanten, houtwallen, perceelsranden en ruigten zijn voor planten en dieren van groot belang. Ze hebben een belangrijke functie als leefgebied en als verbindingsbaan tussen leefgebieden. Voor vlinders is het noodzakelijk dat deze kleine stukjes natuur gevarieerd van opbouw en samenstelling zijn. Een afwisseling van gemaaide en ongemaaide stukken met waar mogelijk wat bomen en struiken, biedt overwinteringsmogelijkheden voor eieren, rupsen, poppen en vlinders.

Branden funest voor vlinders

Nog regelmatig wordt er in het buitengebied, vooral in de winter bij droog weer, in met name bermen, sloten, dijken en oevers, gebrand. Dit gebeurt soms als beheersmaatregel omdat het gemakkelijk en goedkoop is. Soms speelt baldadigheid van jongeren een rol.

Door dit branden gaan de meeste dieren die in en tussen de planten en in de strooisellaag overwinteren, dood. Dit geldt niet alleen voor vlinders maar ook voor heel veel andere diersoorten. Egels en spitsmuizen bijvoorbeeld overwinteren in deze kleine stukjes natuur en veel vogels vinden er hun voedsel. Dieren die de brand overleven vinden daarna onvoldoende beschutting.

Ook de plantengroei verandert door het branden. Het aantal soorten neemt af en vooral diepwortelende soorten, waaronder veel overblijvende, niet gewenste akkerkruiden, krijgen de overhand. Branden heeft een langdurig negatief effect. De planten- en dierenwereld herstelt zich maar uiterst langzaam.

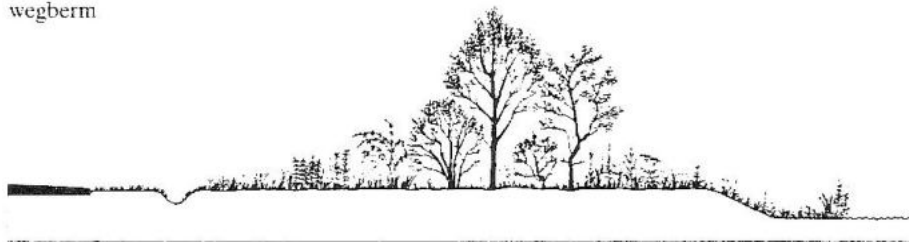
Goede alternatieven

Als men zich verantwoordelijk voelt voor de natuur is het duidelijk dat met branden gestopt moet worden. Er zijn hiervoor voldoende alternatieven. Wanneer een gebied groot genoeg is, zoals een dijk, is extensieve tot zeer extensieve begrazing door runderen of schapen uitstekend. Voor het beheer van kleine landschapselementen is maaien de meest gebruikte beheersvorm. Voor een goede ontwikkeling van een rijke natuur is het van belang dat het maaisel wordt afgevoerd.

Nog beter en goedkoper wordt het maaibeheer wanneer niet alles wordt gemaaid en delen gedurende de winterperiode ongemaaid blijven staan. Te veel maaien kost geld en gaat ten koste van de natuur.

Overgenomen uit het "Voorlichtingsblad der gemeente Westerbork".

wegberm

EEN KIJKJE ACHTER DE SCHERMEN VAN DE TROPISCHE VLINDERTUIN VAN HET NOORDER DIERENPARK

door Wijbren Landman (Noorderdierenpark)

In het Noorder Dierenpark kunt u het hele jaar door vlinders zien vliegen in de grote overdekte tropische vlindertuin. Tientallen verschillende soorten vliegen rond de bezoekers in een weelderige tropische beplanting. Ook tropische vlinders leven maar kort, gemiddeld zo'n twee tot drie weken. Verschillende passiebloemvlinders, uilvlinders en enkele monarch-achtigen vormen een uitzondering op die regel, want sommigen onder hen worden wel ouder dan twee maanden. 's-Winters worden vlinders gemiddeld ouder dan 's-zomers.

Het klimaat in de vlindertuin is vrij constant. De dagtemperatuur wordt automatisch tussen de 25 en 28 graden C. gehouden en ook de luchtvochtigheid is met minimaal zo'n 80%, het gehele jaar vrij stabiel. Dat geldt niet voor de lichthoeveelheid in de vlindertuin, want die hangt volledig af van de hoeveelheid ingestraald zonlicht. In de winter is dat dus aanzienlijk minder dan in de zomer. Veel tropische planten reageren op de kortere dagen door minder te bloeien. Omdat de bloemen een belangrijke bron van voedsel zijn voor de vlinders, zijn er op een perspex-plaat het hart van zo'n kleurige bloem met een buisje met nectar-oplossing aangebracht. Dagelijks worden de buisjes verschoond en daarna gevuld en indien nodig ook nog een aantal keren bijgevuld. Op deze manier is er altijd voldoende nectar te vinden.

Omdat vlinders maar zo kort leven, is het voor het in stand houden van de aantallen tropische vlinders van groot belang dat de vlinders zo veel mogelijk gekweekt worden.

Daartoe is er een ruimte tegen de vlindertuin aangebouwd, waarin kooien zijn te vinden die kweekpopulaties van verschillende vlindersoorten bevatten. Van de verschillende passiebloemvlinders worden continu zo'n twintig vlinders in deze paarruimte gehouden. Zij kunnen daar paren en eitjes leggen op de waardplanten die in de kweekkooien staan. Veel pagesoorten hebben vaak veel meer ruimte nodig voor hun balts. Deze ruimte hebben ze in de grote tropische vlindertuin. Als ze daar parend aangetroffen worden, wordt zo'n parend stelletje voorzichtig overgebracht naar de paarruimte. Daar kan de paring afgemaakt worden en kan het vrouwtje eitjes afzetten op klaarstaande planten. Op deze manier kunnen de aantallen eitjes en rupsjes van deze vlindersoorten goed in de gaten worden gehouden. Dat is vooral van belang in verband met het aantal waardplanten dat voorradig is in de speciale plantekas van de Hof van Heden, de plantkundige afdeling van het dierenpark. De hoeveelheid waardplanten bepaalt het aantal rupsen van een soort dat opgekweekt kan worden, waarbij er voor tropische vlinders rekening mee moet worden gehouden, dat er geen pauzes in de levenscyclus zijn. Dus ook voor de rupsen van de volgende generatie moeten planten gereserveerd worden.

De waardplanten zijn zoveel mogelijk relatief kleine, makkelijk te verplaatsen planten. Een uitzondering daarop is de bananplant, de voedselplant voor de rupsen van de uilvlinder. Om de aantallen rupsen van deze vlindersoort onder controle te houden worden in de vlindertuin bijna alleen mannetjes losgelaten.

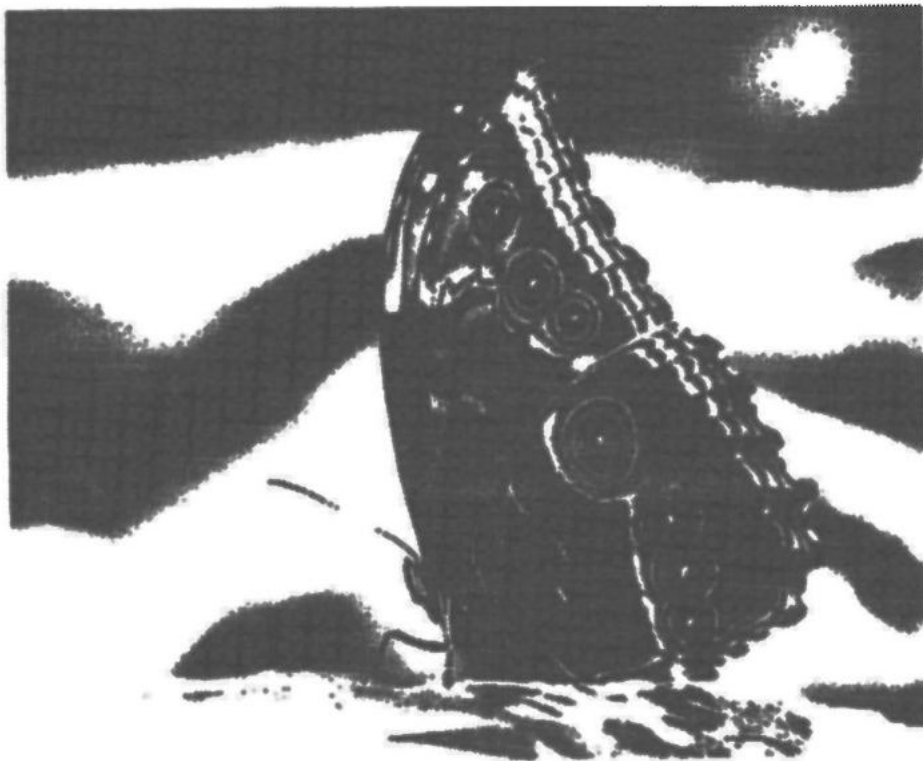
Planten met vlindereitjes worden overgebracht naar de zogenaamde rupsenkweek in de kelder onder de vlindertuin. Daar mogen de rupsen planten kaal vreten zo hard ze willen. Als ze volgroeid zijn, verpoppen ze. De poppen worden weer naar de vlindertuin overgebracht en opgehangen in de poppenkast. Daar kunnen de bezoekers de vlinders uit de pop zien kruipen. Elke dag worden er vele tientallen vlinders geboren. Als de vleugels zich ontwikkeld hebben en hard geworden zijn, wordt het deurtje van de poppenkast geopend en mogen de vlinders hun vliegkunsten laten zien.

Iedereen die zelf wel eens vlinders gekweekt heeft, weet dat er op tal van momenten van alles mis kan gaan. Problemen met de aantallen en de kwaliteit van de waardplanten, in de zomer, maar vooral in de winter, de vatbaarheid van rupsen voor infecties, met name als ze in grote aantallen bij elkaar worden opgekweekt, vlinders die niet tot paren komen, of vlinders die dat wel doen, maar die geen eieren afzetten, last van spinnen, sluipwespen, noem maar op. Vooral de kwaliteit van de waardplanten en de conditie van de rupsen zijn uitermate belangrijk. Als daar geen problemen mee zijn, zijn de grootste moeilijkheden in de regel al overwonnen.

Voor de leden van de Vlinderwerkgroep die eens willen kijken hoe de vlinderstand in de tropische vlindertuin op peil wordt gehouden, bestaat op zaterdag 13 maart 1993, 's-ochtends om 10.00 uur, de gelegenheid een kijkje achter de schermen te nemen. De toegang tot deze rondleiding is gratis. Wie daarna de rest van het dierenpark wil bekijken moet daarvoor de gewone entreprijs betalen. Er is ruimte voor maximaal 20 deelnemers. Opgaven voor deze ochtend worden in volgorde van binnenkomst verwerkt. Dat houdt dus in, dat wie het eerst komt, het eerst maalt.

Opgave bij Jelle de Vries, tel. 05934-2219.

DE DAGVLINDERFAUNA VAN DE WILDENBERG IN 1992.

door Martin Scheper

INLEIDING

In dit verslag worden van het reservaat Wildenberg de waarnemingen van dagvlinders van het seizoen 1992 gepresenteerd. Ook zal daarbij teruggeblikt worden op de jaren 1990 en 1991.

Het reservaat Wildenberg (inclusief Rabbinge) is grotendeels eigendom van de Stichting "Het Drentse Landschap", enkele delen van het gebied zijn in particulier eigendom.

Dit jaar zijn hier een redelijk aantal terreinbezoeken afgelegd en dankzij het mooie weer gedurende voorjaar en zomer is bijvoorbeeld over de verspreiding van dagvlinders als groentje en eikepage meer bekend geworden. Tevens is een nieuwe soort ontdekt: de zilveren maan.

Voor het Reesstdal is dit - voor zover bekend - de derde keer dat een nieuwe vliegplaats van de zilveren maan ontdekt is. De eerste betrof Schrapveen in 1989 (Scheper, 1990) en de tweede De Wijk in 1991 (Van Swaaij en Veling, 1992). Zowel in 1991 als in 1992 is de zilveren maan echter niet gezien in Schrapveen.

GEBIEDSBESCHRIJVING EN DAGVLINDERS

Ligging in het Reesstdal

Het reservaat Wildenberg omvat in grote lijnen bossen, heiden en graslanden. Voordat meer in detail ingegaan wordt op verschillende deelgebieden wordt de Wildenberg beschreven ten opzichte van het omringende landschap. De Wildenberg ligt in het Reesstdal en op de aangrenzende hogere gronden. Het Reesstdal ligt in de noordhelling van het oerdal van de Vecht. De eigenlijke "Wildenberg" is, evenals bijvoorbeeld de Holtberg in het gebied, een rivierduin dat gevormd is in dat oerdal. De Reest is een meanderende laaglandbeek die voor een deel de provinciegrens vormt tussen Drenthe en Overijssel. Het reservaat ligt in de gemeente Zuidwolde, provincie Drenthe. Het stroomgebied kent of kende nogal wat - uit natuurwetenschappelijk oogpunt - negatieve aantastingen.

Tussen de Paardelanden en Droghteropslagen is een stuw geplaatst in de Reest en verder stroomopwaarts is de beek nagenoeg geheel gekanaliseerd. Hierdoor kan veel water door gegraven waterleidingen uit het bovenloopse stroomgebied afgevoerd worden buiten de Reest om.

Het eigenlijke brongebied was het voormalige uitgestrekte hoogveengebied rond Slagharen. Dit veen is op enkele stukjes na afgegraven en de onderliggende zandgronden worden voornamelijk gebruikt voor landbouw en - op kleine schaal - voor bosbouw.

Ook de uitgestrekte heidevelden met veentjes en vennen op de hogere gronden aan weerszijden van het beekdal zijn op enkele delen na omgevormd in landbouwgrond en in mindere mate in bos. Voorbeelden zijn het Nolderveld aan Drentse en het Groot Oeverveld aan Overijsselse zijde. Vergelijk maar eens de kaartbladen 272 en 273 (1908) uit de Historische Atlas Drenthe (1990) met de huidige kaarten uit de Grote Provincie Atlas 1:25.000 Drenthe (1988).

De hogere gronden zijn de infiltratiegebieden van het neerslagwater dat na een ondergrondse weg als kwelwater in het beekdal uitreedt. Deze kwelinvloeden zijn voor het natuurbeheer interessant omdat er meerdere gradiënten in het abiotische milieu aanwezig zijn. Van nat naar droger, verschillen in grondwaterpeil tussen zomer en winter (bij een grote kweldruk ook in de zomer hoog) en naarmate de ondergrondse weg langer is neemt - in het algemeen - het gehalte aan calcium en bicarbonaat toe. Bij plaatsen met een hoge kweldruk ontstaat er zo een gradiënt van zuur neerslagwater naar basischer kwelwater in de wortelzone. Daarnaast zijn er nagenoeg altijd verschillen in bodemgesteldheid en microreliëf in een gebied en samen met juist genoemde gradiënten leverde dit bij het vroegere beheer soortenrijke hooilanden op met daarin vaak zeldzame vlinder- en plantesoorten. Ten behoeve van de huidige landbouw zijn de gebieden sterk ontwaterd, vindt er een hoge mestgift plaats en worden er allerlei bestrijdingsmiddelen gebruikt. Daarbij komt nog de algehele milieuverontreiniging, zoals de stikstofdepositie. Het grond- en oppervlaktewater zijn in kwaliteit en kwantiteit ernstig verstoord. Voedselarme gebieden zijn voedselrijk geworden en vele gradiënten zijn verloren gegaan.

De overgebleven, al dan niet natte, voedselarme tot matig voedselrijke gebieden zoals heidevelden en beekdalgraslanden zijn vaak de huidige natuurterreinen. Deze liggen nu als eilanden in een verdrogend en voedselrijk cultuurlandschap.

Ondanks de genoemde aantastingen is het Reestdal natuurwetenschappelijk nog zeer waardevol. Vanaf de Paardelanden tot Meppel meandert de beek. Door aankopen van natuurbeherende instanties is een redelijke oppervlakte half-natuurlijke graslanden behouden gebleven, waarin bovendien van kwelinvloeden sprake is, zoals in de dotterbloemhooilanden. Recent aangekochte cultuurgraslanden worden ook weer in die richting ontwikkeld. Maar de gevolgen van verdroging, vermesting en verzuring zijn overal merkbaar. Ook het reservaat Wildenberg omvat enkele van deze graslanden. In het reservaat doet zich bovendien de bijzondere situatie voor dat een dotterbloemhooiland grenst aan heide op de hogere gronden.

Deelgebieden en waargenomen dagvlinders

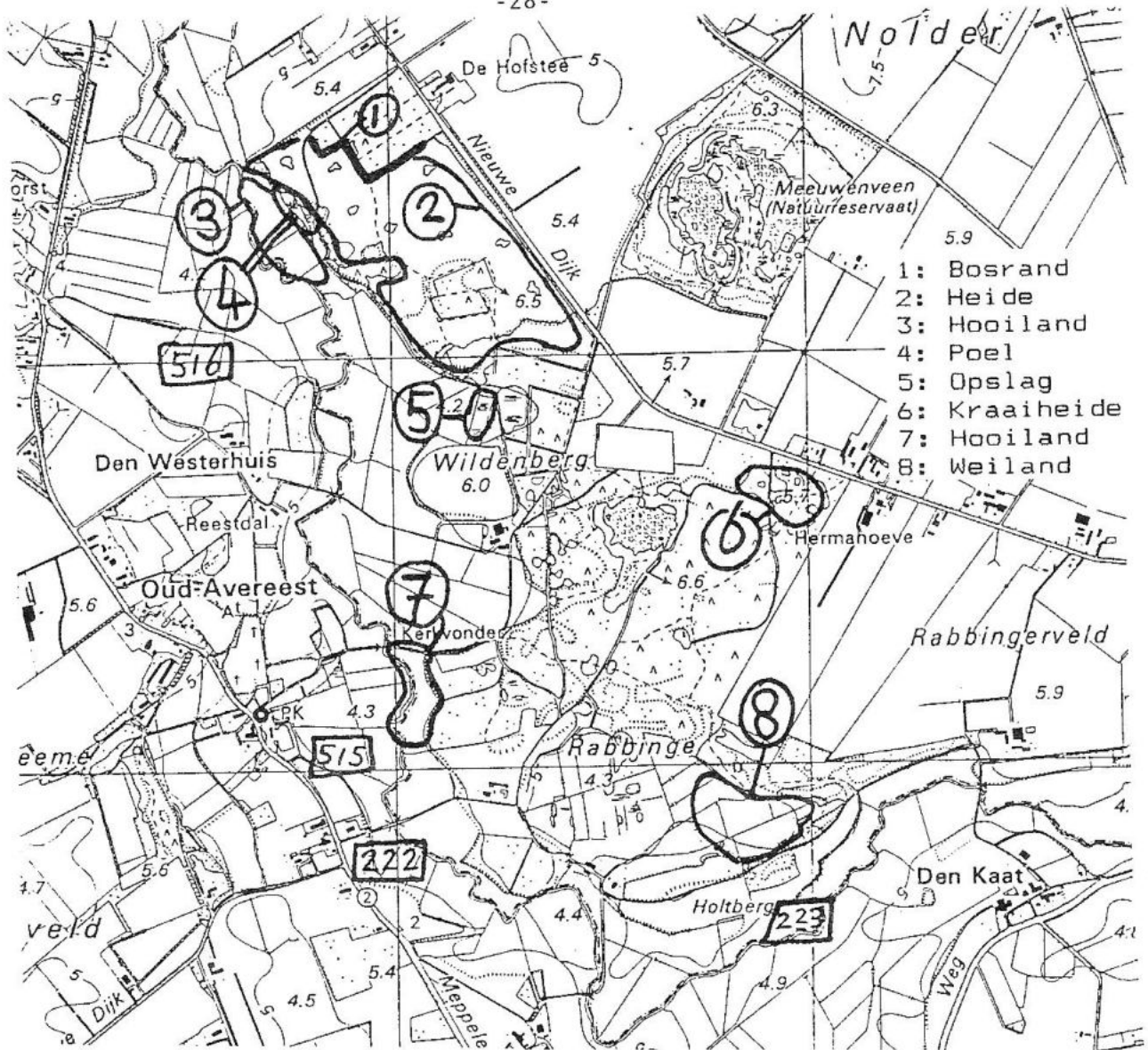
Tijdens de terreinbezoeken werd op grond van ervaringen vaak de nadruk gelegd op bepaalde tereingedeelten. Deze gebiedsdelen zullen afzonderlijk beschreven worden in deze paragraaf. De delen zijn genummerd en aangegeven op het kaartje van figuur 1.

De waargenomen dagvlindersoorten zullen steeds bij het gebiedsdeel genoemd worden. Naast de waarnemingen per gebiedsdeel zijn er nog enkele overige waarnemingen gedaan.

Deelgebied 1: Bosrand

In het noorden van de Wildenberg grenst de heide aan bos. Dit bos bestaat uit naaldboomsoorten als Japanse lariks, grove den en douglas. Het meest zuidelijke perceel bestaat uit de loofboomsoort zomereik.

Op een stukje in het westen na, bestaat de bosrand voornamelijk uit zomereik, met af en toe ook berken, een grove den of een sporkehout-struik. Het westelijk deel van het bos is opgenomen in de begrazingseenheid; hier is de overgang van heide naar bos abrupt.

Figuur 1: Geïntentariseerde gebiedsdelen.

Omdat de heide begraast wordt door een schaapskudde is er een afrastering geplaatst. Naast die afrastering, buiten de begrazingseenheid, loopt een paadje en daarop volgt een zeer smalle (0,5 m) tot iets bredere (4 m) strook met daarin struikheide, jonge zomereikjes en af en toe een braamstruik, een berkje en wat sporkehout. Deze strook gaat vrij abrupt tot meer geleidelijk over in de bosrand met veel zomereik.

In deze bosrand zijn 16 dagvlindersoorten waargenomen:

1. zwartsprietdikkopje	9. bruine vuurvliinder
2. groot dikkopje	10. boomblauwtje
3. klein koolwitje	11. heideblauwtje
4. klein geaderd witje	12. dagpauwoog
5. citroenvlinder	13. kleine vos
6. eikepage	14. heivlinder
7. groentje	15. bruin zandoogje
8. kleine vuurvliinder	16. oranje zandoogje

Al deze 16 soorten zijn aangetroffen in de bosrand buiten de begrazingseenheid; in de bosrand binnen het begraasde deel is alleen de eikepage aangetroffen. Van deze 16 zijn de eikepage, het groentje, het boomblauwtje, het groot dikkopje, de citroenvlinder en het klein geaderd witje echt in de bosrand gezien; d.w.z. zittend op of vliegend tussen de takken van bomen in de bosrand. De overige soorten zijn in de strook met opslag gezien. In 1991 deed ik hier de ontdekking dat er veel - naar schatting 50 - eikepages in sporkehout-struiken samenschoolden. Dit jaar zijn hier beduidend minder eikepages gezien. Een duidelijke verklaring heb ik hier niet voor. Op andere plaatsen vloog de soort wel goed, maar wat opviel was dat hier vaak een stevige bries op de bosrand stond en dat de sporkehout-struiken nagenoeg waren uitgebloeid. De eikepage houdt waarschijnlijk niet van te veel wind. Op andere plaatsen werden wel eikepages op sporkehout gezien die naast bessen ook nog een redelijke bloesem hadden. Dit doet de vraag rijzen of de eikepage wellicht een voorkeur heeft voor (redelijk) bloeiende sporkehout-struiken binnen zijn vliegplaats. Ook andere leden van de Vlinderwerkgroep Drenthe hebben ervaren dat de eikepage alleen bloeiende sporkehout-struiken verkiest.

Deelgebied 2: Heide

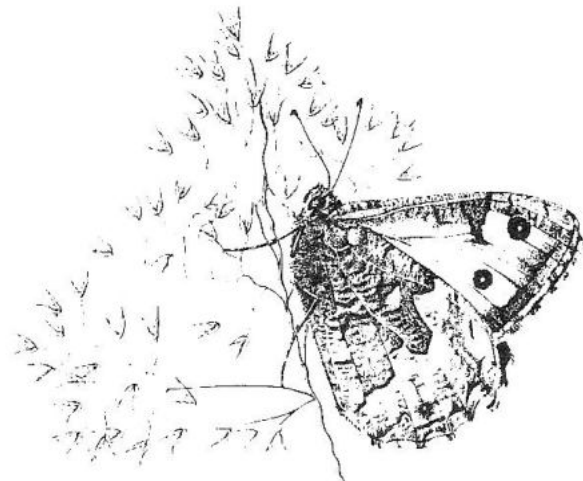
Dit heideterrein omvat grotendeels droge heide gekenmerkt door struikheide. Al een aantal jaren wordt het heideterrein en enig bos begraasd door schapen waardoor opslag nauwelijks nog kansen krijgt. De vergrassing is teruggedrongen en hier en daar zijn kale stukjes bodem ontstaan.

Plaatselijk wordt in de noordelijke helft de struikheide afgewisseld met veldjes dopheide, kenmerkend voor vochtige heide, of afzonderlijke dopheideplanten. De noordelijke helft is in het algemeen weinig vergrast. De zuid-oostelijke zone, tegen de Nieuwe Dijk aan, omvat meer vochtige

heide die nagenoeg geheel vergrast is met pijpestrootjes. Na plaggen komt hier inderdaad weer dopheide voor, maar struikheide is nu dominant. Door de zuidelijke helft van het heideterrein loop een gegraven afwateringssloot die komt vanaf het Meeuwenveen (figuur 1).

Langs de westrand van het heideterrein, tussen houtwal en beekdalgrasland, loopt het in noord-westelijke richting om juist voor het grove dennenbosje naar het westen te buigen en uit te komen in de Reest. Op deze sloot wordt bij deelgebied 4 nog teruggekomen.

Het bosje in het midden is zo'n 5 tot 10 jaar geleden gekapt ten behoeve van de openheid. Ter hoogte van dit voormalige bosje en in het zuid-westelijke deel van de heide bevindt zich een voormalig stuifzandgebied, inmiddels vergrast met bochtige smele. Maar ook zijn hier nog, of weer dankzij de begrazing, kalere stukken met muizeoortje, klein herderstasje en korstmossen. Aan de westrand is nog open stuifzand aanwezig. Hier is nog wat kraaiheide te vinden.

Hipparchia semele (Linnaeus, 1758), Heivlinder

Op deze heide zijn de volgende 14 dagvlindersoorten waargenomen:

1. klein geaderd witje	8. kleine vos
2. citroenvlinder	9. zilveren maan
3. groentje	10. heivlinder
4. kleine vuurvlinder	11. bruin zandoogje
5. boomblauwtje	12. oranje zandoogje
6. heideblauwtje	13. hooibeestje
7. dagpauwoog	14. argusvlinder

Hiervan zijn het groentje, het heideblauwtje en de heivlinder typische heidevlinders (Beschermingsplan Dagvlinders, 1989). De heivlinder en het heideblauwtje zijn vlinders van open heide, waarbij de heivlinder een voorkeur voor drogere heide heeft.

Vliegplaasten van het groentje omvatten ook andere, hogere vegetaties zoals struweel, bos of houtwal. de eigen waarnemingen bevestigen dit: het groentje is vooral waargenomen in overgangen van heide naar bos of struweel (zie ook deelgebieden 1, 4 en 6).

Eén waarneming is gedaan in een ander biotoop, zie deelgebied 7. Het heideblauwtje is alleen in de noordelijke helft gezien; het gedeelte dat altijd al redelijk gaaf (weinig vergrast) is geweest. De heivlinder komt vooral ook in de noordelijke helft voor, maar wordt ook in de zuidelijke helft gezien, bijvoorbeeld op het geplagde deel. Deze soort is redelijk mobiel en reageert waarschijnlijk positief op het gecombineerde beheer van plaggen en begrazen.

Opvallend is de waarneming van de zilveren maan, hier wordt bij deelgebied 4 nader op ingegaan.

Deelgebied 3: Hooiland

Het gaat om een dotterbloemhooiland in het Reestdal. Naast de dotterbloem zijn er kenmerkende planten als holpijp, waterdrieblad en egelboterbloem aanwezig.

De 9 waargenomen dagvlindersoorten zijn:

1. zwartsprietdikkopje	6. koevinkje
2. groot dikkopje	7. oranje zandoogje
3. klein geaderd witje	8. hooibeestje
4. kleine vos	9. argusvlinder
5. bruin zandoogje	

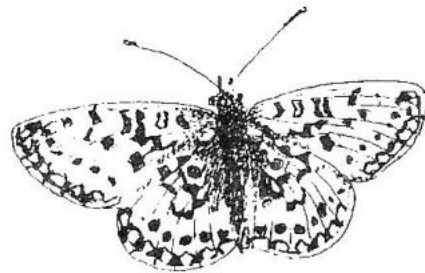
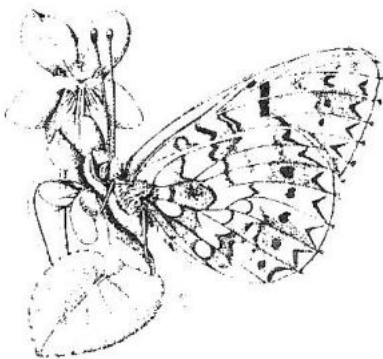
Alleen het oranje zandoogje is een karakteristieke soort (Beschermingsplan Dagvlinders, 1989). De soort vliegt in gevarieerde landschappen met diverse typen bos, natte tot droge heide en natte, matig voedselrijke tot voedselrijke graslanden. Buiten natuurterreinen komt het oranje zandoogje bijvoorbeeld voor in bermen en sier- of moestuinen.

De overige 8 soorten zijn (zeer) algemeen in Nederland en zijn begeleiders in meerdere biotopen. Van deze 8 is het zwartsprietdikkopje wellicht nog het meest kenmerkend voor grasland- en ruigtevegetaties. Op overjarige grassen met afgestorven bloeiaren of bladeren, dus in niet gemaaide of begraasde delen, worden de eitjes afgezet.

Deelgebied 4: Poel

Deze poel ligt tussen het dotterbloemhooiland (deelgebied 3) en het heideterrein (deelgebied 2). De genoemde afwateringssloot in deelgebied 2 liep vroeger verder langs de westrand van het heideterrein in noord-westelijke richting, door de poel (Historische Atlas Drenthe, 1990; blad 273, 1908), om vervolgens af te wateren op de Reest ter hoogte van de plaats waar het

huidige heideterrein zijn meest noord-westelijke punt bereikt. De poel werd dus vroeger gevoed door deze sloot en heeft misschien zijn ontstaan hier aan te danken. Misschien niet alleen door het toestromen van water, maar met het graven van de sloot is er wellicht ook veen gestoken (dit is in ieder geval wel gebeurd tussen het grove dennenbosje in de westrand en het grasland). Maar ook de kwel invloed, een hoog grondwaterpeil gedurende het hele jaar, zou mede het ontstaan en behoud van de poel tot gevolg kunnen hebben. Hier is de meest interessante waarneming gedaan in de Wildenberg, namelijk een nieuwe vindplaats van de zilveren maan. De waardplant het moerasviooltje groeit hier in kussens veenmos.

Clossiana selene (Denis & Schiffermüller, 1775), Zilveren maan

Tijdens perioden van droogte (zomer) valt de poel droog. Plantesoorten in deze poel zijn onder meer wateraardbei, waterdrieblad, veenpluis, gewone wederik, waatersnavel, pitrus en grote lisdodde. Er komt enig wilgenstruweel in voor. In de rand met het heideterrein (afrastering) komt veel pijpestrootje voor, alsmede braam, sporkehout en een enkele dopheideplant.

In de poel zijn 16 dagvlindersoorten gezien:

1. zwartsprietdikkopje	9. dagpauwoog
2. groot dikkopje	10. kleine vos
3. klein koolwitje	11. zilveren maan
4. klein geaderd witje	12. bruin zandoogje
5. groentje	13. koevinkje
6. kleine vuurvlinder	14. oranje zandoogje
7. bruine vuurvlinder	15. hooibeestje
8. boomblauwtje	16. argusvlinder

De zilveren maan is hiervan de zeldzaamste. Af en toe vliegt een zilveren maan vanuit de poel boven het dotterbloemhooiland en keert dan weer terug. Overigens groeit er ook moerasviooltje in het aangrenzende graslandgedeelte aan de noordkant van de poel, maar het dotterbloemhooiland is geen goede biotoop (meer) voor de zilveren maan. Eénmaal werd een zilveren maan (2e generatie) in het aangrenzende heideterrein waargenomen, fouragerend op struikheide. Exemplaren van de 1e generatie (8 stuks op 8 juni) gingen vooral op bloembezoek bij wateraardbei in de poel.

De poel wordt niet beheerd en de zilveren maan kan zich waarschijnlijk wel handhaven bij een beheer van niets doen, mits de waterhuishouding en de trofiegraad niet te veel verstoord raken.

Het groentje is alleen gezien op de grens van poel en heide, bijvoorbeeld op braamstruweel.

Deelgebied 5: Opslagbosje

Het gaat hier om een vroeger nat perceeltje grasland dat inmiddels is verdroogd. Het is al minstens 15 jaar aan z'n lot overgelaten waardoor de bosvorming mogelijk werd. Tegenwoordig is er enig wilgenstruweel en opslag van vooral zomereik, berk en wat sporkehout. Tussen de groepjes bomen is nog open ruimte aanwezig met pitrus en grassen. In het noorden komt veel braamstruweel voor waarvan de bloemen allerlei insecten aantrekken. Daarom trok het mijn aandacht, er zijn echter maar twee terreinbezoeken afgelegd.

De 8 waargenomen soorten zijn:

1. zwartsprietdikkopje	5. citroenvlinder
2. groot dikkopje	6. eikepage
3. groot koolwitje	7. bruine vuurvlinder
4. klein geaderd witje	8. hooibeestje

De eikepage heeft dus deze "nieuwe" biotoop al weten te bezetten. Eikepages zijn waargenomen op de zomereikjes en bloeiende sporkehout-struiken.

Deelgebied 6: Kraaiheide

Dit kraakheideterrein grenst in het zuiden aan aangeplant grove dennenbos, terwijl het verder omringd wordt door opslag (Drents krenteboompje en bos ontstaan uit opslag (berk, zomereik, grove den, sporkehout, lijsterbes). Het heeft een nagenoeg gesloten kraaiheidetapijt met af en toe ook struikheide of opslag.

Alleen in begin mei zijn hier terreinbezoeken afgelegd om te kijken naar het groentje. De tweede dagvlindersoort die hier is gezien is de citroenvlinder.

Het groentje is zowel gezien op kraaiheide (zonnend) als in de bosrand, in dit geval op zomereik (voortplantingsgedrag).

Deelgebied 7: Hooiland

Dit is een schraal hooiland tussen de Reest en loofbos (zomer-eik). Naast zomereik en berk bestaat de bosrand gedeeltelijk uit wilgenstruweel.

Interessante plantesoorten in het hooiland zijn dotterbloem, kleine zeggesoorten, tormentil en moerasviooltje. Vanwege de moerasviooltjes zou eventueel zilveren maan aangetroffen kunnen worden, en in verband met de tormentil misschien ook nog de aardbeivlinder. Deze beide vlinders zijn echter niet gezien.

Wel zijn de volgende 12 soorten gezien:

1. groot dikkopje	7. boomblauwtje
2. oranjetipje	8. dagpauwoog
3. groot koolwitje	9. kleine vos
4. klein geaderd witje	10. landkaartje
5. citroenvlinder	11. bruin zandoogje
6. groentje	12. hooibeestje

Het oranjetipje is karakteristiek voor vochtige tot natte, schrale tot matig voedselrijke graslanden in de omgeving van loofbos, houtwallen of heggen. De waardplant is hier pinksterbloem.

Opmerkelijk is de waarneming van één groentje. Dit exemplaar werd enkele meters in het bos gezien aan het pad dat naar het hooiland leidt. Het groentje is een weinig mobiele vlinder (Beschermingsplan Dagvlinders, 1989) en het is dus maar de vraag of het om een zwervend exemplaar ging. Alhoewel het groentje vooral op heide wordt gezien kunnen schrale graslanden, grenzend aan bos of een houtwal, ook een geschikte biotoop zijn (Beschermingsplan Dagvlinders, 1989). Dit is wellicht hier het geval. De waardplant zal hier dan waarschijnlijk sporkehout zijn.

Deelgebied 8: Weiland

Tot in het voorjaar staat het in delen plasdras. Deze graslanden worden begraasd. Sommige stukjes zijn begin mei paars van de pinksterbloemen. alleen in de eerste helft van mei zijn hier terreinbezoeken afgelegd om te kijken naar het oranjetipje.

In totaal zijn hier 5 dagvlindersoorten gezien:

1. oranjetipje	4. citroenvlinder
2. klein koolwitje	5. dagpauwoog
3. klein geaderd witje	

Het oranjetipje is karakteristiek voor dit soort graslanden. Hier is de pinksterbloem de waardplant. De aanwezigheid van loofbos, houtwal of struweel is noodzakelijk omdat de rupsen vanuit het grasland hier naar toe kruipen om in de houtige vegetatie een eindje boven de grond te verpoppen en te overwinteren. De meeste oranjetipjes zijn geteld in het weilandgedeelte dat grenst het eikebosje op de Holtberg (figuur 1).

Overige waarnemingen

De overige waarnemingen geven vooral informatie over de verspreiding van de eikepage. Ook het voorkomen van het landkaartje die verder weinig is gezien, alleen in deelgebied 7, komt hierdoor beter in beeld. De atalanta is niet in een deelgebied gezien, maar door een overige waarneming kon de aanwezigheid van deze soort wel worden vastgesteld.

Overige waarnemingen zijn onder andere gedaan in de zuid-westelijke bosrand van het grove dennenbosje in de westrand van het heideterrein. De bosrand grenst hier aan dotterbloemhooiland.

Hier staan grote eiken met daaronder sporkehoutstruiken. Deze bloeiden nog redelijk op 23 juli en 6 eikepages werden hierop gezien. Op de eiken werden er meer ontdekt, wel zo'n 20. Daarnaast zijn hier citroenvlinder en landkaartje waargenomen.

Vanaf dit bosje loopt langs de westgrens van het heideterrein als afscheiding van het beekdal (grasland) een houtwal in zuik-oostelijke richting.

Deze houtwal bestaat uit doorgegroeide zomereik en af en toe een berk.

Inmiddels is daaronder een struiklaag met onder meer lijsterbes en sporkehout. Op 23 juli zijn in deze houtwal op een willekeurige plaats 10 eikepages gezien, allen op bloeiend sporkehout.

Even verder in zuid-oostelijke richting treffen we een zeer klein bosje aan met zomereik en berk en in de struiklaag lijsterbes en sporkehout. Hier werden in de noord-westelijke bosrand 3 eikepages gezien.

De houtwal loopt voorbij dit bosje verder in oostelijke richting en hierin werden 5 eikepages gezien.

In het zuid-westelijke deel van het heideterrein werden op grote eiken in de heide 7 eikepages geteld, alsmede 1 atalanta.

Tenslotte is er nog een waarneming gedaan in het zuidelijk deel van het natte, vergraste heideterreintje ten oosten van deelgebied 5. In de opslag van zomereik, berk en sporkehout buiten de begrazingseenheid (zuidelijk punt) werden 7 eikepages gezien. Aan de begraasde zijde van het raster de soorten: het koevinkje, het bruine zandoogje en het landkaartje.

TOTAAL AANTAL VLINDERS IN DE WILDENBERG EN UURHOK 22-21.

Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat er in 1992 in totaal 24 soorten dagvlinders in de Wildenberg zijn waargenomen:

1. zwartsprietdikkopje	13. heideblauwtje (*)
2. groot dikkopje	14. dagpauwoog
3. oranjetipje (*)	15. atalanta
4. groot koolwitje	16. kleine vos
5. klein koolwitje	17. landkaartje
6. klein geaderd witje	18. zilveren maan (*)
7. citroenvlinder	19. heivlinder (*)
8. eikepage (*)	20. bruin zandoogje
9. groentje (*)	21. koevinkje
10. kleine vuurvlinder	22. oranje zandoogje (*)
11. bruine vuurvlinder (*)	23. hooibeestje
12. boomblauwtje	24. argusvlinder

De met (*) aangegeven soorten zijn karakteristiek; dus 8 dagvlinders van deze 24 zijn typerend voor een bepaald biotooptype (zie Beschermingsplan Dagvlinders, 1989).

Ook in 1990 en 1991 heb ik de Wildenberg op dagvlinders onderzocht. Alle 15 soorten die in 1991 bij 3 terreinbezoeken zijn waargenomen zijn dit jaar weer gezien. In 1990 is de Wildenberg beter geïnventariseerd dan in 1991; verspreid over de deelgebieden 2, 3, 6 en 8 zijn toen 19 soorten geteld. Hiervan is de distelvlinder, een trekvlinder, in 1992 niet waargenomen. Het reservaat Wildenberg ligt in uurhok 22-21 (Inventarisatieatlas voor flora en fauna van Nederland, 1987), het zuidelijkste deel (Holtberg) in uurhok 22-31 maar dit uurhok wordt verder niet in beschouwing genomen omdat dit gedeelte niet goed geïnventariseerd is. In 1990 zijn 24 soorten in uurhok 22-21 geteld. In 1992 zijn, uitgezonderd de distelvlinder, deze soorten in de Wildenberg gezien. Hieruit blijkt dat meer terreinbezoeken verspreid leiden tot een hoger aantal waargenomen soorten in een bepaald gebied. In 1992 is de distelvlinder weliswaar niet in de Wildenberg gezien, maar wel in uurhok 22-21, zodat dit jaar 25 soorten in uurhok 22-21 zijn gezien. Daarnaast heb ik nog een nagekomen bericht uit 1991: toen heeft mijn vader in de moestuin een foto gemaakt van een vlinder en dat bleek een gehakkelde aurelia te zijn. Hiermee komt voor de periode 1990-1992 voor uurhok 22-21 het aantal soorten dus op 26 (en het aantal karakteristieke op 9).

In 1992 is het rapport "Dagvlinders in Drenthe" (Dijkstra et al., 1992) verschenen en hieruit blijkt dat in 1990 en/of 1991 ook nog het icarus-blauwtje en het bont zandoogje voor uurhok 22-21 zijn gemeld. Dit zijn overigens geen karakteristieke soorten volgens het Beschermingsplan Dagvlinders (1989). Hierdoor zou het aantal soorten dagvlinders dat in uurhok 22-21 is gezien 28 zijn.

De "Atlas van de Nederlandse dagvlinders" (Tax, 1989) geeft verslag van de afgenomen soortenrijkdom in vele uurhokken. Uurhokken met 1-5, 6-10, 11-15, 16-20 en 21-25 soorten zijn toegenomen door enerzijds intensievere inventarisaties en anderzijds door de afname van het aantal uurhokken met meer dan 25 soorten. Dit laatste duidt op een verslechtering van de dagvlinderstand; uurhokken met meer dan 25 soorten zijn steeds zeldzamer geworden.

Tegen de achtergrond van deze verslechtering is het dus verheugend dit verslag af te kunnen sluiten met de melding van een uurhok met 28 soorten.

LITERATUURVERWIJZINGEN:

- Beschermingsplan Dagvlinders, 1989. Ministerie van Landbouw en Visserij. Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer, 's-Gravenhage.
- Dijkstra, A.C.J. et al., 1992. Dagvlinders in Drenthe. Provincie Drenthe, Dienst Ruimte en Groen, Assen.
- Grote Provincie Atlas 1:25.000 Drenthe, 1988. Topografische Dienst Emmen/Wolters-Noordhoff BV Groningen.
- Historische Atlas Drenthe, 1990. Chromotopografische kaart des rijks, 1:25.000. Robas Producties, Den IJp.
- Inventarisatieatlas voor flora en fauna in Nederland, 1987. Staatsbosbeheer, 2e druk, Utrecht.
- Scheper, M., 1990. "Vlinderen in het Reestdal". Nieuwsbrief Werkgroep Vlinders Drenthe, jaargang 1 (1990) nr. 1, p. 14-17. Consulentenschap Natuur, Milieu en Faunabeheer, Assen.
- Swaaij, C.A.M. en K. Veling, 1992. "Vlinderwaarnemingen in 1991". Vlinders, jaargang 7 (1992) nr. 1, p. 20-25.
- Tax, M.H. 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland/Vlinderstichting, Wageningen.

WAARNEMINGEN VAN ENKELE IN DRENTHE ZELDZAME DAG- EN NACHTVLINDERSOORTEN IN 1992

door Ate Dijkstra

Was er vorig jaar sprake van één van de koudste mei- en junimaanden van deze eeuw, in 1992 was het tegengestelde het geval: het KNMI registreerde de warmste meimaand sinds 1900.

Het fraaie weer gedurende een deel van het voorjaar en de zomer van 1992 heeft er mede toe geleid dat een aantal dag- en nachtvlindersoorten in Drenthe is waargenomen die zeldzaam zijn. In dit artikelje zal aan een drietal van deze soorten aandacht worden besteed, namelijk gele luzernevlinder, koninginpage en windepijlstaart.

Gele luzernevlinder (*Volias hyale*)

Inventariserend langs de N34 bij Eext werd mijn aandacht getrokken door een vlinder ter grootte van een klein koolwitje maar met de kleur van een citroenvlinder. Het bleek een gele luzernevlinder te zijn. Toen ik hem poogde te fotograferen, vloog hij verder in noordelijke richting. Diezelfde dag (28 juli) werd ook een exemplaar waargenomen bij Nieuw-Balinge. Zoals zal blijken, waren dit niet de eerste waarnemingen van deze soort in Drenthe in 1992 en is er dit jaar sprake van geweest van enkele kleine invasiegolfjes van gele luzernevlinder.

Gele luzernevlinder is in ons land niet inheems, maar wel in de ons omringende landen en wel in het oosten, midden en zuiden van Duitsland en Zuidoost-België. In Noord-Duitsland zijn nog enkele meer geïsoleerde populaties (1).

Het is een soort waarvan de populatie deels honkvast is, deels zwerflustig. Hiervan waaieren individuen uit over een groter gebied op zoek naar nectar- en waardplanten. Mede afhankelijk van de populatiegrootte kunnen exemplaren bij bepaalde weersomstandigheden, ver buiten hun normale verspreidingsgebied raken. Omdat niet alle vlinders hun geboorteplaats verlaten, wordt de gele luzernevlinder niet tot de groep van de trekvlinders gerekend, maar tot de groep weinig honkvaste soorten (1).

Het optreden van de gele luzernevlinder in ons land heeft vaak een invasieachtig karakter. Jaren waarin de soort nauwelijks wordt gezien, wisselen af met jaren waarin de soort in vrij grote aantallen wordt waargenomen.

Na de Tweede Wereldoorlog waren met name 1947 (6014 ex.), 1964 (4535 ex.) en 1971 (1815 ex.) jaren waarin veel gele luzernevlinders in ons land zijn gezien (1). In het algemeen geldt, dat de meeste waarnemingen betrekking hebben op het zuiden van het land en dat deze soort naar het noordoosten toe zeldzamer wordt (4). Vòòr 1980 is de gele luzernevlinder in Drenthe in 6 uurhokken waargenomen en in de periode 1981-1991 in 7 (2).

Gele luzernevlinder vliegt in twee of drie generaties per jaar. Soms is zelfs sprake van een gedeeltelijke vierde generatie. De eerste generatie vliegt vanaf begin mei tot begin juli. De tweede generatie, die in droge warme zomers erg groot kan zijn, vanaf begin juli (1). Slechts een deel van de tweede generatie komt voort uit een eventuele eerste Nederlandse generatie. Het merendeel is afkomstig uit zuidelijker streken (1). De waardplanten van de rups zijn vooral vlinderbloemigen, zoals wikkesoorten, luzerne en rode klaver (1).

In 1992 zijn de eerste gele luzernevlinders al in mei in ons land waargenomen (mon. med. K. Veling). In Drenthe werd de eerste gele luzernevlinder gezien op 26 juni (figuur 1) in het Bargerveen in Zuidoost-Drenthe (mon. med. F. Post). Gezien de datum kan het gaan om een laat exemplaar van de eerste generatie of een zeer vroeg exemplaar van de tweede generatie. Opvallend is, dat op die dag, maar ook in de periode daarvoor, sprake was van een nooroostelijke en niet, zoals men zou verwachten, van een zuidelijke luchtstroming. De eerstvolgende melding van een gele luzernevlinder dateert van 20 dagen later: 17 juli, in een extensief beheerd graslandperceel, eveneens in het Bargerveen. De volgende dag vlogen daar zeker 5 exemplaren rond en op 21 juli zeker 7. In die periode was er sprake van een zuidelijke tot zuidwestelijke luchtstroming, die warme lucht aanvoerde. Helaas ontbreken exactere gegevens wat betreft het verdere verloop, maar wel konden de volgende waarnemingen worden achterhaald. In de periode tussen 21 juli en 5 augustus waren er dagen dat er zeker 20 exemplaren rondvlogen, zowel mannetjes als vrouwtjes (mond. med. M. Geertsema). Op 5 augustus waren er nog zeker 10 exemplaren aanwezig. Er werd vooral gefougerd op rode en witte klaver. Verder bestond de indruk dat exemplaren vanuit het graslandperceel verder trokken. Op 6 augustus werd langs de Kamerlingswijk ook een doodgereden exemplaar gevonden. Na een wat koudere periode, vermoedelijk tussen 10 en 14 augustus, werden geen gele luzernevlinders meer in het Bargerveen gezien (mond. med. E. Ensing).

Buiten het Bargerveen werden de eerste gele luzernevlinders pas op 28 juli gezien (Eext 1 exemplaar en Nieuw-Balinge 1 exemplaar) en verder op 30 juli (Emmerdennen 1 exemplaar) en 2 augustus (Barger-Oosterveen 1 exemplaar, Oosterbos bij Emmen 2 exemplaren). Op 8 augustus werd ook een exemplaar waargenomen in de Zure venen bij Ansen. Dit is de eerste waarneming in 1992 van gele luzernevlinder in Zuidwest-Drenthe. Vrijwel alle waarnemingen van 17 juli tot de periode met wat kouder weer van 10-14 augustus hebben betrekking op Oost- en Zuidoost-Drenthe met het Bargerveen als duidelijke kern. Het is dan ook niet uitgesloten dat het bij waarnemingen van gele luzernevlinders in die periode buiten het Bargerveen exemplaren betreffen die afkomstig zijn uit het Bargerveen.

Hoewel het theoretisch mogelijk is, dat de exemplaren die na het koudegolfe (10-14 augustus) zijn waargenomen, namelijk op 16 augustus 1 exemplaar bij Balloo en op 18 augustus 1 exemplaar in de Polder Ten Kate in Zuidwest-Drenthe, ook afkomstig zijn uit het Bargerveen, is er hoogstwaarschijnlijk sprake van een volgende invasie. In de periode 19 augustus-27 augustus worden uitsluitend gele luzernevlinders gezien in Midden-Drenthe (Orvelte, Zweeloo, Witteveen, boswachterij Gees). Het exemplaar dat op 21 augustus in de boswachterij Gees werd waargenomen was sterk afgevlogen. De laatste waarneming van gele luzernevlinder in Drenthe was op 17 september, toen 1 exemplaar werd gezien in Anloo. Mogelijk betreft het hier een exemplaar van de 3e generatie.

Uitgaande van de maximale leeftijd die een gele luzernevlinder kan bereiken, namelijk 24 dagen (1) moet gezien de waarnemingenreeks van 26 juni tot 17 september zeker sprake zijn geweest van in ieder geval drie perioden waarin gele luzernevlinders zijn binnengekomen. De waarnemingen wijzen er echter op dat het om meer perioden gaat en het volgende beeld kan worden geschetst.

Op 26 juni wordt de eerste gele luzernevlinder waargenomen. Mogelijk van de 1e of 2e generatie. Deze waarneming staat op zichzelf. Vanaf 17 juli druppelen exemplaren het Bargerveen binnen waar gedurende kortere of langere tijd wordt gepleisterd. Hier vandaan trekken ook exemplaren verder. Vanaf 16 augustus is vermoedelijk sprake van een nieuwe kleine invasie en wordt gele luzernevlinder vooral gezien in Midden-Drenthe. De laatste waarneming, mogelijk een exemplaar van de 3e generatie, wordt op 17 september waargenomen en staat, evenals de eerste waarneming, weer op zichzelf. Dat er eigenlijk meer sprake is geweest van binnendruppelen van exemplaren blijkt niet alleen uit de waarnemingen in het Bargerveen.

Van de 18 waarnemingen van deze soort buiten het Bargerveen gaat het 14 keer om slechts 1 exemplaar.

Slechts tweemaal zijn 2 exemplaren op dezelfde lokatie waargenomen (2 augustus Oosterbos Emmen, 22 augustus Orvelte). Dagen waarop buiten het Bargerveen de hoogste dagtotalen werden bereikt waren 2 augustus (3 exemplaren) en 22 augustus (3 exemplaren). Er zijn twee dagen waarop 2 exemplaren zijn gezien, namelijk 28 juli en 19 augustus. In Drenthe zijn de meeste gele luzernevlinders in de periode half juli, begin augustus gezien. De top van de tweede generatie in ons land ligt tussen 1 augustus en 1 september.

Een intrigerende vraag is natuurlijk waar kwamen de gele luzernevlinders die zijn waargenomen vandaan. Deze vraag is op basis van alleen de Drentse gegevens moeilijk te beantwoorden. Het feit dat praktisch alle exemplaren van de tweede generatie zijn maakt de analyse alleen maar moeilijker. Opvallend is dat de meeste gele luzernevlinders in het oostelijk, en dan vooral het zuidoostelijke deel, van de provincie zijn waargenomen (figuur 2). Op basis daarvan wordt de herkomst dan ook meer in oostelijke en zuidoostelijke richting gezocht dan in zuidelijke of zuidwestelijke richting. Enkele dia's (onder andere gemaakt op 18 juli) en een doodgevonden exemplaar op 6 augustus maken duidelijk dat het om vrij verse en niet om sterk afgevoegen exemplaren gaat. Deze vlinders van de tweede generatie hebben geen erg grote afstanden afgelegd. De waarnemingen van verse exemplaren op 18 juli en 6 augustus vormen ook een aanwijzing dat er in Drenthe sprake is geweest van verspreid binnendruppelen van één of enkele exemplaren gedurende een bepaalde periode. Dit heeft wel als resultaat gehad dat gele luzernevlinder in 1992 in evenveel uurhokken is waargenomen als in de gehele periode voor 1992, namelijk 13.

Koninginnepage (*Papilio machaon*)

In tegenstelling tot gele luzernevlinder is koninginnepage wel een inheemse soort. De verspreiding van de populaties van deze soort over ons land vertoonde deze eeuw sterke schommelingen (4). In 1991 was nog maar sprake van één populatie en wel in Zuid-Limburg (5).

Evenals gele luzernevlinder is koninginnepage een weinig honkvaste soort: een deel van de populatie is zwerflustig en waaiert uit over een groter gebied en kan op die manier ook ver buiten zijn normaal vlieggebied geraken. 1992 was blijkbaar zo'n jaar.

Koninginnepage vliegt in twee generaties en wel van begin april tot eind juni met een top tussen 10-25 mei en van eind juni tot eind september met een piek tussen 25 juli en 5 augustus (4). Soms is er sprake van een gedeeltelijke derde generatie. De waardplanten van de rups zijn wilde en gekweekte peen en een aantal andere schermbloemigen (4, 1).

De eerste koninginnepage in Drenthe, een mannetje, is waargenomen op 24 mei en wel in Zuidwest-Drenthe. Dit is zeker een exemplaar van de 1e generatie. In die periode was er sprake van oostelijke luchtstroming. De eerstvolgende koninginnepages werden gezien op 26 juni (figuur 3) (Langaarveen in Noord-Drenthe 1 exemplaar, Bargerveen 1 exemplaar) en op 27 juni (Barger-Compascuum). Bij deze exemplaren is het onduidelijk of het gaat om late exemplaren van de 1e generatie of zeer vroege exemplaren van de 2e generatie. De meeste koninginnepages zijn echter waargenomen in juli in Oosterboer, Westerbork, Hoogeveen, Coevorden, Roden, Emmen, Weiteveen en Barger-Oosterveen (figuur 4). Enkele waarnemingen liggen wat datum en plaats betreft zo dicht bij elkaar dat het vermoedelijk gaat om verschillende waarnemingen van hetzelfde exemplaar. Zeker bij een zeer opvallende soort als koninginnepage is de kans op dubbele soort waarnemingen niet uigesloten. Uit augustus stamt een drietal waarnemingen, namelijk 2 augustus Emmen, 19 augustus Valthermond, 14 augustus Foxwolde (Noord-Drenthe). In september werden koninginnepages waargenomen op 7 september bij Vries en op 27 september bij Zeegse.

Opmerkelijk is de melding van een rups op peen bij Nieuw-Roden op 8 september. Deze waarneming laat zien dat er in ieder geval op één plaats in Drenthe ook eitjes zijn afgezet. Alle waarnemingen in Drenthe betreffen steeds 1 exemplaar. Het hoogste dagtotaal was op 31 juli met twee exemplaren (Coevorden, Emmen).

Naast enkele verschillen is er ook een aantal overeenkomsten tussen het optreden van gele luzernevlinder en koninginnepage dit jaar in Drenthe, die meer dan toevallig lijken. Zo werden de meeste waarnemingen van beide soorten gedaan in het oostelijke en met name zuid-oostelijke deel van de provincie. Een belangrijk verschil is dat in Noord-Drenthe geen gele luzernevlinders zijn waargenomen maar wel koninginnepages. Voor beide soorten is verder sprake van een piek in juni. Er is zelfs een waarneming van zowel gele luzernevlinder als koninginnepage op dezelfde dag in hetzelfde gebied (Bargerveen 26 juni).

Mijns inziens wijzen deze overeenkomsten erop dat beide soorten hetzelfde herkomstgebied hebben, die eerder in oostelijke of zuidoostelijke dan in een meer zuidelijke of zuidwestelijke richting moet worden gezocht.

Koninginnepage is in Drenthe vòòr 1980 in 11 uurhokken waargenomen.

In de periode 1981-1991 in 4 uurhokken (2). Het aantal uurhokken voor 1992 is 15. Dit is dus evenveel als in de gehele periode voor 1992. Al met al kunnen we spreken over een goed koninginnepagejaar. Of moeten we de waarnemingen van koninginnepage dit jaar zien als huldeblijk van moeder natuur aan Koningin Beatrix die dit jaar haar 12 1/2 jarig ambtsjubileum als koningin vierde? Om de oranjegezindheid wat te temperen: het oranjepijpje vloog dit jaar maar matig.

Windepijlstaart (*Agrius convolvuli*)

Pijlstaarten vormen, ook voor weinig ervaren vlinderliefhebbers, een vrij gemakkelijk herkenbare groep nachtvlinders. Dit geldt ook voor de rupsen. Daarom zal aan deze groep nachtvlinders de komende jaren wat meer aandacht worden besteed. Een aantal pijlstaartsoorten, zoals oleanderpijlstaart, windepijlstaart en de opvallende doodshoofdvlinder, zijn trekvlinders die vanuit Afrika naar Europa trekken. Dit jaar is een aantal meldingen binnengekomen van onder andere windepijlstaart.

Windepijlstaart is een van de grootste pijlstaartvlinders in ons land en een zeer goede vlieger. Sommige exemplaren zien zelfs kans IJsland te bereiken. De eerste windepijlstaarten kunnen al in april-mei arriveren. De meeste immigranten komen echter in de periode tussen 25 juni en 25 juli. De beduidend grotere vervolg generatie verschijnt vanaf 16 augustus tot 10 oktober met een duidelijke piek in september ($\bar{x}$ = 10 september) (3).

$\bar{x}$ wordt berekend uit het gemiddelde van alle dat en $2\bar{x}$ de standaarddeviatie. $2\bar{x}$ de standaarddeviatie omvat als regel 95% van de waarnemingen rondom $\bar{x}$. De waardplanten van windepijlstaart in ons land zijn akker- en haagwinde. De meeste rupsen werden gevonden in de periode van 25 juli tot 15 oktober ($\bar{x}$ = 5 september) (3). Uit de vondsten van rupsen ($\bar{x}$ = 5 september) blijkt dat er sprake is van een duidelijke overlap tussen de aanwezigheid van rupsen en de grotere najaarsgeneratie ($\bar{x}$ = 10 september). Dit betekent dat de meeste rupsen in ons land niet het vlinderstadium bereiken en dat de najaarsgeneratie vermoedelijk grotendeels bestaat uit nieuwe immigranten (3).

In Nederland wordt windepijlstaart jaarlijks in sterk wisselende aantallen waargenomen. Meestal is de soort schaars. Vergeleken met de rest van ons land is het aantal waarnemingen van windepijlstaart in Drenthe gering (3). Dit jaar is deze soort echter verspreid over Drenthe waargenomen (figuur 6). De eerste waarneming of beter gezegd vondst, het betreft een dood exemplaar, was op 24 juli (figuur 5) bij Zorgvlied in Zuidwest-Drenthe. Het gaat om een exemplaar van de eerst immigratiegolf. Uit september zijn zeven waarnemingen bekend, namelijk 5 september Leek, 7 september Doldersum, 8 september Aalden, 9 september Roden, 12 september Doldersum, 22 september Dwingeloo en als laatste 25 september Orvelte. Het betreft hier dus allemaal exemplaren van de grotere najaarsgeneratie.

Dankwoord

Bij deze wil ik al degenen die schriftelijk of mondeling waarnemingen hebben doorgegeven bedanken. Mijn speciale dank gaat uit naar M. Geertsema, E. Ensing, A. Henckel en Rob Bijlsma. Kars Veling van de Vlinderstichting wordt bedankt voor het beschikbaar stellen van de gegevens over koninginpage in Drenthe die bij de Vlinderstichting zijn binnengekomen. Tenslotte wil ik B. Hoentjen bedanken voor zijn redactioneel commentaar.

LITERATUUR

1. Bink, F.A. (1992) Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa.
Schuyt en Co Uitgevers en importeurs BV, Haarlem.
Uitgave in samenwerking met Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, Unie van Provinciale Landschappen.
2. Dijkstra, Ate, Hans Dekker, Bert Takman (1992) Dagvlinders in Drenthe. Provincie Drenthe, dienst Ruimte en Groen, afdeling Natuur, Landschap en Recreatie in samenwerking met Consulent-schap Natuur, Bos, Landschap en Fauna Drenthe en Staatsbosbeheer.
3. Meerman, Jan C. (1987) De Nederlandse Pijlstaartvlinders. Wetenschappelijke mededelingen KNNV. nr. 180
4. Tax, M.H. (1989) Atlas van de Nederlandse Dagvlinders. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland/Vlinderstichting, 's-Graveland/Wageningen.
5. Veling, Kars, Chris van Swaaij (1991) Vlinderwaarnemingen in 1991. Vlinders kwartaalblad van de Vlinderstichting. Jaargang 7, nummer 1. Februari 1992, blz. 20-24.

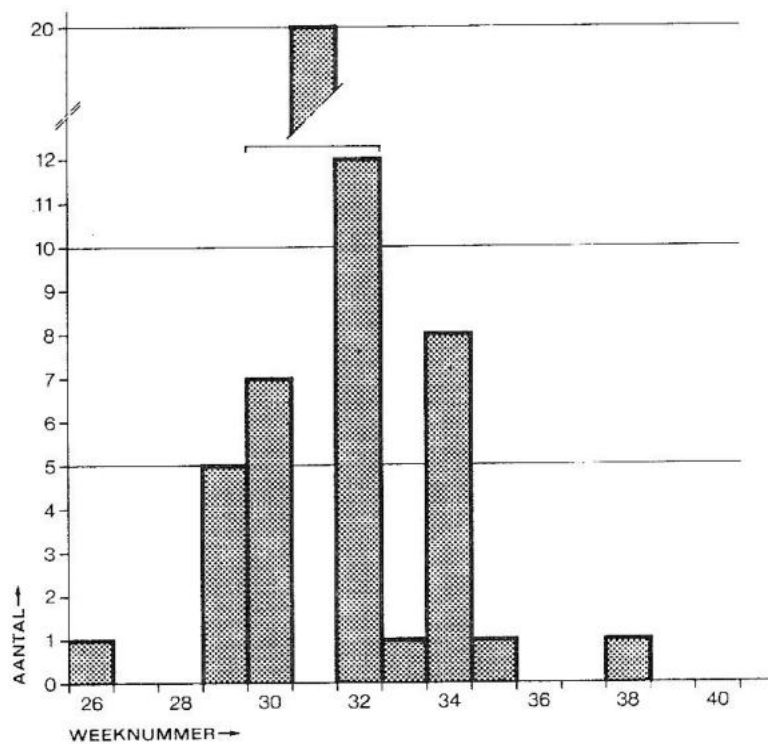

fig. 1 Aantal waargenomen exemplaren van gele luzernevlinder in Drenthe in 1992.

- weeknr. 29-32 het hoogste aantal getelde exemplaren binnen het Bargerveen per week + waarnemingen buiten het Bargerveen gesommeerd per week
- 30-32 binnen deze periode in het Bargerveen één of meerdere dagen met tenminste 20 exemplaren
- 32-39 waarnemingen gesommeerd per week.

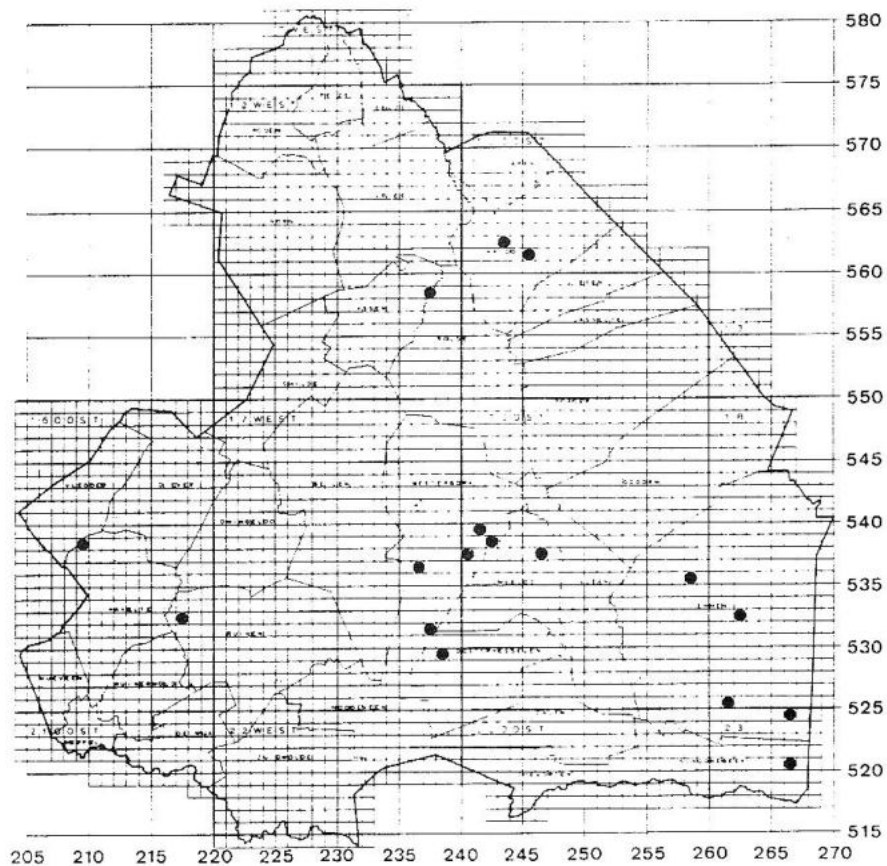

fig. 2 Waarnemingen van gele luzernevlinder in Drenthe in 1992.

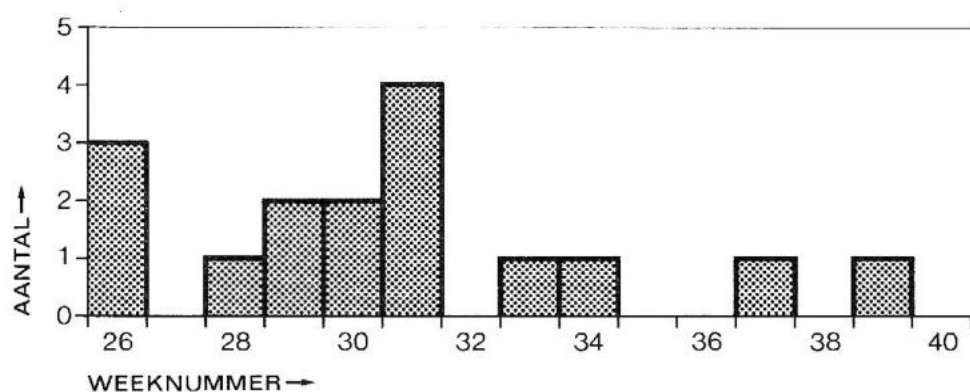

fig. 3 Aantal waargenomen exemplaren van koninginpage in Drenthe in 1992. Gesommeerd per week.
 weeknr. 21 1 exemplaar
 weeknr. 37 + 1 rups.

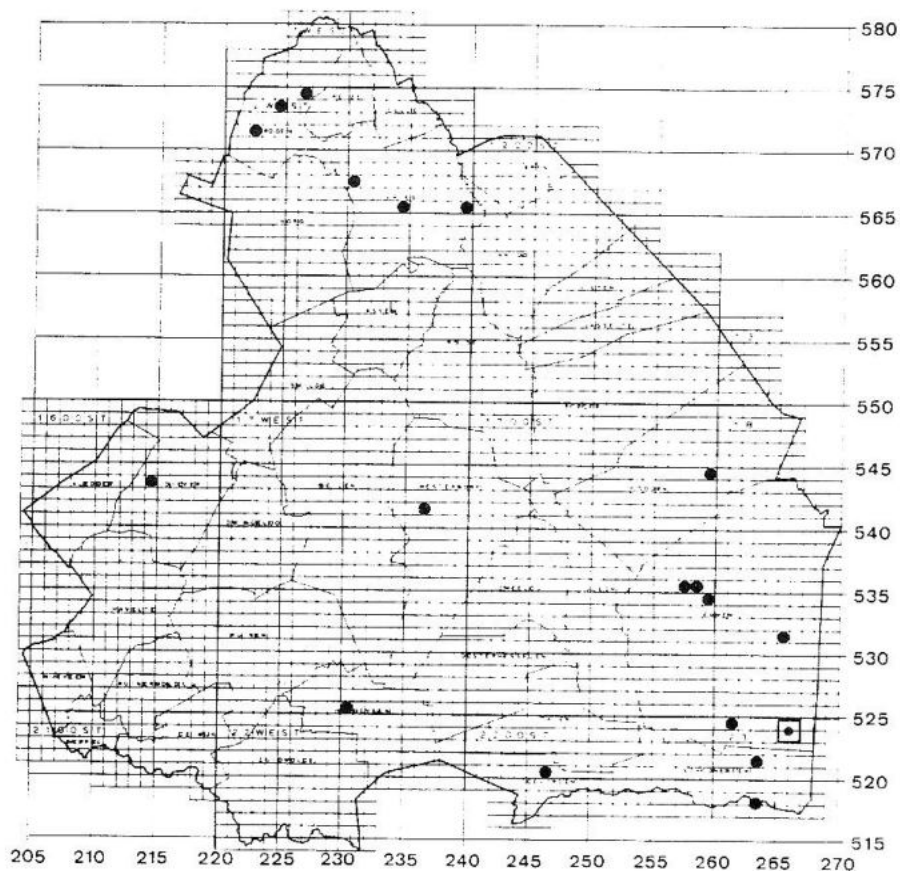

fig. 4 Waarnemingen van koninginpage in Drenthe in 1992.

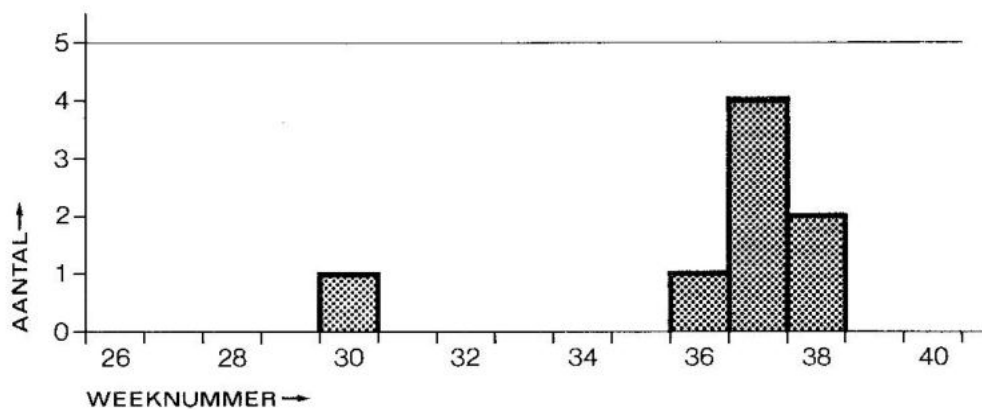

fig. 5 Aantal waargenomen exemplaren van windepijlstaart in Drenthe.
Gesommeerd per week.

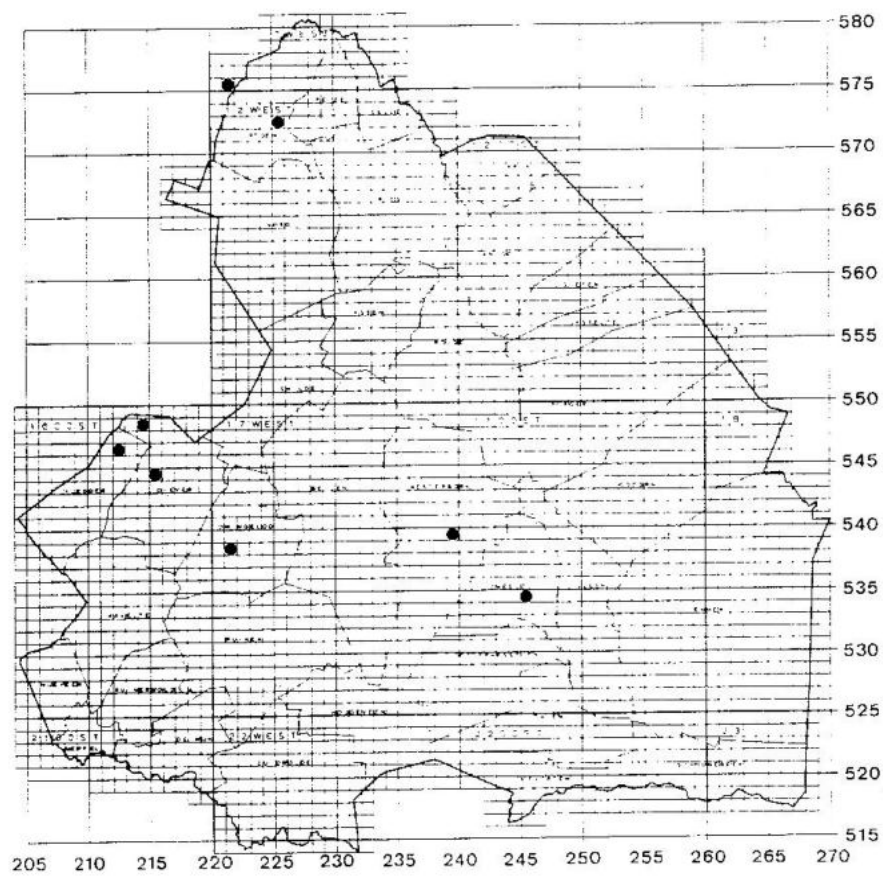

fig. 6 Waarnemingen van windepijlstaart in Drenthe in 1992.

COLOFON

Redactie-adres:

Jelle de Vries, Zuideresweg 10 9441 TZ Orvelte

Eindredactie:

Hans Dekker

Typewerk:

Tekstverwerkingscentrum Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
te Assen.

Druk:

Repro Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij te Assen.

Adres t.b.v. het insturen van waarnemingen:

Consulentschap Natuur, Bos, Landschap en Fauna Drenthe, Postbus 146, 9400
AC Assen, t.a.v. Hans Dekker.